

บทที่ 4

งานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย อำเภอสามเงา จังหวัดตาก และชุมชนที่เกี่ยวข้อง

บทนี้เป็นการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนามในบริบทของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย อำเภอสามเงา จังหวัดตาก และชุมชนที่เกี่ยวข้องทำการวิเคราะห์คุณค่าและปัญหาของการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

4.1. การศึกษาวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย และประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย
อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

4.1.1. ที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม

4.1.2. ประวัติความเป็นมาของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

- ตำนาน

- หลักฐานทางประวัติศาสตร์

4.1.3. สิ่งก่อสร้างและมรดกวัฒนธรรมของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

4.1.4. งานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(1). ประวัติความเป็นมา

(2). งานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยในอดีต

(3). งานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยในปัจจุบัน

(3.1). กิจกรรมและพิธีการต่างๆของงานประเพณีสงกรานต์

(3.2). ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประเพณีสงกรานต์

4.2. วิเคราะห์คุณค่าความสำคัญและปัญหาของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุ
แก่งสร้อย

(1). คุณค่าความสำคัญของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(2). ปัญหาของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.การศึกษาวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย และงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุ แก่งสร้อย อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ในเนื้อหาส่วนนี้จะกล่าวถึงที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม ประวัติความเป็นมา
สิ่งก่อสร้างและมรดกวัฒนธรรมของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย รวมทั้งประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุ
แก่งสร้อยและวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญและปัญหาของประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย ดังนี้

4.1.1. ที่ตั้งและเส้นทางคมนาคม

วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยตั้งอยู่บนบนยอดภูเขาในอ่างเก็บน้ำที่ 3 ของเหนือเขื่อน
ภูมิพล ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก โดยอยู่ห่างจากเขื่อนภูมิพล 70 กิโลเมตร แต่เดิมเมื่อยัง
ไม่ได้สร้างเขื่อนภูมิพลวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยได้ขึ้นกับตำบลมิดกา อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
จนกระทั่งภายหลังการสร้างเขื่อนภูมิพลแล้วได้มาขึ้นกับตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
จนมาถึงปัจจุบัน

ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำปิง

ทิศใต้ติดกับหมู่บ้านอุมวบ หมู่ 1 ตำบลบ้านนา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุด ต่อมาอีก
25 กิโลเมตรก็เป็นหมู่บ้านหินลาด-นาไฮ

ทิศตะวันตกติดกับดอยม่อนจอง(หมายถึงวัดในภาษาไทใหญ่-ไทลื้อ) เป็นดอยสูง
ไม่มีต้นไม้ขึ้นมองไกลๆ มีลักษณะคล้ายๆหลังคาวัด

ทิศเหนือหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุดคือ หมู่บ้านก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน โดยห่างจากวัด
ประมาณ 40 กิโลเมตร

เส้นทางการเดินทางมายังวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย มีเพียงเส้นทางน้ำโดยการใช้เรือ
หรือล่องแพเท่านั้น ระยะเวลาในการเดินทางขึ้นอยู่กับพาหนะ ระยะทาง รวมไปถึงสภาพอากาศด้วย
เช่น ถ้าล่องแพจากเขื่อนภูมิพลมาถึงวัดมีระยะทาง 70 กิโลเมตรใช้เวลาประมาณ 9 ชั่วโมง ถ้าเป็นเรือ
หางยาวใช้เวลา 3.5 ชั่วโมง ในขณะที่หมู่บ้านใกล้ๆก็จะใช้เวลาเดินทางเพียง 1-2 ชั่วโมง เป็นต้น ทั้งนี้
ในการล่องแพกลับเขื่อนภูมิพลจะเร็วกว่าเวลาล่องแพทวนน้ำปิงขึ้นไป เนื่องจากแพไหลตามกระแส
แม่น้ำ จึงใช้เวลาน้อยกว่า 2 ชั่วโมง¹

¹ สัมภาษณ์สมพงษ์ ม่วงพรวน, ผู้ร่วมงานประเพณีสงกรานต์น้ำของชุมชนบ้านจัดสรร, วันที่ 9 เมษายน 2559

โปรคเวไนยสัตว์ที่เมืองแพร่แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จต่อไปอีก 12 โยชน์จนถึงบ้านลัวะแห่งหนึ่ง อยู่ในเขตแดนเมืองหงสาวดีข้างแม่น้ำระมิงค์(แม่น้ำปิง) ทางฝั่งตะวันตกของหมู่บ้านมีการติดต่อค้าขายกันเสมอ พระพุทธองค์ได้ประทับอยู่เหนือคอยูกหนึ่ง ซึ่งเป็นคอยเล็ก ๆ ทางด้านใต้และด้านเหนือของคอยเป็นห้วยล้อมอยู่ ส่วนด้านทิศตะวันตกเป็นบ้านของลัวะ พระพุทธเจ้าประทับนั่งใกล้ไม่ขุนต้นหนึ่ง ใหญ่ 8 กำมือ สูง 12 ศอก ในขณะนั้นเองมีชาวลัวะคนหนึ่ง ไปหาของป่ากลับมา ระหว่างทางก็พบพระพุทธเจ้า ชาวลัวะรู้สึกยินดีเป็นอย่างมาก เขาจึงเอาหมากขุน (ผลไม้ประเภทส้มเกลี้ยง แต่เปลือกหนาขลุขละมีรสหวานเปรี้ยวปนกัน) 1 ผล ใหญ่ 8 กำมือ มาถวายแก่พระพุทธองค์พร้อมกับน้ำผึ้ง พระพุทธองค์รับและทรงเสวยแล้วตรัสว่า “สถานที่นี้ควรตั้งศาสนา” ตัดแล้วก็ทรงพยากรณ์ว่า “ที่นี่ต่อไปภายภาคหน้าจะได้ชื่อว่าเมืองท่าสร้อย” หลังจากนั้นพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช ก็กราบทูลขอพระเกศาธาตุ พระพุทธองค์ก็ทรงอุปพระอุมังคศิระทรงได้พระเกศาธาตุหนึ่งองค์ ทรงมอบให้แก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช แล้วบรรจุในผอบทองคำใหญ่ 8 กำมือ ลัวะทั้งหลายก็ขุดอุโมงค์ลึก 120 ศอก อัญเชิญพระเกศาธาตุบรรจุไว้ พระอินทร์ทรงนรมิตยตร์จักรผันป้องกันไว้แล้ว กลบถมเสียเป็นอันดี พระพุทธเจ้าทรงตรัสสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า “เมื่อตลาคตปริณิพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำเอาธาตุกระดูกแขนข้างซ้ายของตลาคต มาบรรจุไว้ที่นี้เกิด”² เมื่อทรงพยากรณ์แล้วก็เสด็จไปโปรคเวไนยสัตว์สถานที่อื่นต่อไป

นอกจากนี้มีบันทึกที่ได้การกล่าวถึงวิหารพระพุทธบาท พระเกศาธาตุเมืองสร้อยเขียนบริบูรณ์แล้ว เดือน 12 แรม 4 ค่ำ พร่ำว่าไฉวันเสาร์ จุลศักราช 1070 ปีไก่ (ปีกุน) สรทธาได้สร้างให้กว้างแก่อัตถกถาลอบายภูมิอันมีนรกเป็นต้น เพื่อเป็นไม้ได้ส่งหนทางไปข้างหน้าของข้าพเจ้าอย่างแท้จริงบุคคลใดได้สร้างตำนานพระพุทธบาทพระเกศาธาตุเมืองสร้อยนี้ เสมอดังได้กราบไหว้แทบพระบาทของพระพุทธเจ้าจะมีบุญบารมีมากจักปรารถนาสิ่งใดก็จักสมความปรารถนานั้นเที่ยงแท้อย่าสงสัยเลย โดยมีการอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่บริเวณวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตามตำนานพระธาตุแก่งสร้อย นะโมตัสสะ ะกะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ สาธุ สุปิระสัพปัสสะทั้งหลายจักกล่าวด้วย สระิกะธาตุพระพุทธเจ้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทยเรานี้ในทิศทั้งหลาย 23 แห่งตำนานรอยพระพุทธบาท 10 แห่งพระพุทธเจ้ามาตั้งไว้ในเมืองไทยบุคคลผู้มีปัญญาและบุญพึงรู้ดังนี้เกิด ตามตำนานจักกล่าว อุมะ คือเมืองสร้อยอุบัติ แต่ต้นมาดังนี้

ตั้งแต่แรกเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัพพัญญู เป็นครูแก่โลกนานได้ 35 วัสสา ก็อยู่ในป่าเชตะวันอาราม ยังมีในถิ่นหนึ่งพระพุทธเจ้า อยู่ในคันธกุฎิยามใกล้รุ่งพระพุทธเจ้าก็

²สิงฆะ วรรณสัณ, พุทธตำนาน พระเจ้าสิบสองโลก, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2544), หน้า 89.

ราพึงว่าดังนี้ในการบัดนี้อายุแห่งเรตถาคค ก็ได้ 70 พรรษาแล้วเมื่ออายุแห่งเรตถาคคหมดก็จักเข้าสู่ นิพพาน เรตถาคค ก็จะอธิฐานสรีระร่างตถาคค ให้ย่อยเป็น 3 ประการ เพื่อให้คนและเทวดาทั้งหลาย นำเอาไปแจกให้เป็นทีกราบไหว้แก่คนและเทวดาทั้งหลาย เหมือนดั่งพระตถาคค ยังมีชีวิตอยู่นั้นแล เพราะเหตุอายุของตถาคคนี้ น้อยนักสัตว์ทั้งหลายได้กราบไหว้บูชาไม่ทั่วถึงกัน พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ บังเกิดมาแล้วในโลกแต่ก่อนได้นิพพานไปแล้วทุกพระองค์นั้นหาก อธิฐานยังไว้พระเศษ พระธาตุและ พระพุทธรูปไว้ในที่ใดเรตถาคคก็จะเป็นทำนวยไว้อย่างที่นั้น ตามอจฺฉริยะประเพณีแห่งพระพุทธเจ้า มาแต่ก่อนทุกพระองค์นั้นเกิด

ครั้งออกวัสสาแล้ว พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์สี่รูป รูปหนึ่งชื่อ โสณะ รูปหนึ่งชื่ออะนุตตะระ รูปหนึ่งชื่อรัตนะ รูปหนึ่งชื่ออนันทา มีพระอินทร์เป็นผู้ถือบังสุรย์ ไป กับพระพุทธเจ้าและมีพระเจ้าอโศกราช ผู้ครองเมืองกุสินารายณ์ไปเป็นอุบาสกอุปฐฐานพระพุทธเจ้า โดยถือไม้เท้ารองเท้า ตามหลังพระพุทธเจ้าออกจากป่าวันเชตวันอาราม เมื่อแรม 1 ค่ำเดือน 11 (เดือน เกียงเหนือ) โดยเสด็จพระราชดำเนิน ไปสั่งสอนคนและเทวดาทั้งหลาย ในบ้างน้อยเมืองใหญ่ต่างๆ คือ ไปเมืองกุสินารายณ์ เมืองกุลา เมืองแก้ว เมืองลังกา และไปเมืองสอนตาน แล้วเลยไปเมืองจินหลวง เมืองหื้อ เมืองพ่ายพนาที่ตามลำดับพระพุทธเจ้าก็ล่องมาด้วยแม่น้ำพ่ายพนาที่ ที่นั้นแล้วยังมีดอยลูก หนึ่งชื่อว่าเจจุมไทย พระพุทธเจ้าก็ไวกเสาศาธุที่นั้น แล้วจึงกล่าวแก่พระอรหันต์ทั้งสี่รูปกลับพระ ชาติทั้งสองนั้นดังนี้ เมื่อเรตถาคคนิพพานไปแล้วให้ท่านทั้งหลายเอาธาตุฝ้ามือข้างขวาของตถาคคมา บรรจุไว้ที่นี้กลับด้วยเกศาธาตุเกิด ครั้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ เสด็จไปดอยจิมทองด้วย ดังกล่าวมาใน ตำนานพื้นหลวงนั้นแล้ว³

ที่นี้จักกล่าวเกศาธาตุพระพุทธเจ้า ที่ชื่อดอยเมืองสร้อย ก่อนแล้วดังนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปสั่งสอนคนทั้งหลายด้วยความลำดับกล่าวมาแล้วก็เสด็จมาถึงบ้านลัวะ 20 ครีวเรือนที่บ้านลัวะ นี้เค้าเทียร ย่อมไปค้าขายถึงเมืองหงสาวดี อยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำระมิงค์ เมื่อภายหลังก็ไปค้าขายที่เมืองยุทธยานั้นแล พระพุทธเจ้าแห่งเรตถาคคมาจอดถึงบ้านลัวะ นั้นเวรยาม กลางวันใกล้เที่ยงลัวะ ทั้งหลายก็ออกมาต้อนรับพร้อมกับพากันไหว้พระพุทธเจ้าก็กล่าวว่าเจ้ากูจรร้อน กระหายใจนักข้าพเจ้าทั้งหลายขออาราธนาเจ้าอยู่ยังอยู่ที่นี่ เพื่อให้ข้าพเจ้าทั้งหลายได้อาบองค์สรงเศษ ด้วยน้ำอันเย็นก่อนเกิด ที่นั้นพระพุทธเจ้า ก็เสด็จขึ้นบนก้อนหินอันมีหน้าเรียบเรียบงามดี ที่มีทาง

³ นิกร ชัยยะเสน, เมืองโบราณถิ่นเล่าขาน สานตำนานพระธาตุเมืองสร้อยลุ่มน้ำปิง, (ลำปาง : ลำปางบรรณกิจ พรินต์ติ้ง, 2549), หน้า 1-2.

เหนือของบ้านลัวะนั้น และเพื่อโปรดให้ลัวะ ให้ถึงสุข 3 ประการ ว่าดังนี้ สุขในเมืองฟ้าดังพระอิน
ทรราช สุขในแผ่นดินเหมือนคนเป็นดังพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นประธาน และสุขในเมืองแก้ว กล่าวคือ
พระนิพพานนั้นแล ไม่มีเพียงแต่ลัวะเท่านั้น เหล่าเทวดา อินทร์ พรหม ทั้งหลายก็เฝ้าจักกะวัดิราษ คือ
น้ำทิพย์มาอาบองค์สรพระพุทเจ้าในวันนั้นมากนักละ

ครั้นพระพุทเจ้าสรน้ำแล้วลัวะ ทั้งหลายก็เฝ้าอังกา ทอคำ ไปตักเอาน้ำบ่อ
ชิม (บก) ที่ทางแก่งจางมา ถวายให้พระพุทเจ้าโดยกล่าวว่า เจ้ากูอาบน้ำแล้วขอให้ดื่มน้ำจืด อันเย็นนี้
เถิด พระพุทเจ้าก็บังเกิดพระมหากรุณาในหมู่ลัวะทั้งหลาย พระพุทเจ้าก็จันน้ำจืดอันเย็นนั้นแล้ว
จึงกล่าวคำทำนายให้ลัวะทั้งหลายฟังว่าเราตถาคตดื่มน้ำจืดและเย็นนี้ต่อไปภายภาคหน้าศาสนาตถาคต
มาตั้งที่นิคมนี้ จักได้ชื่อว่า "แก่งจาง" แล แล้วพระพุทเจ้าก็ เสด็จจากริมฝั่งแม่น้ำระมิงค์ ส่งขึ้นโดย
ทางทิศตะวันตกห่างจากแม่น้ำระมิงค์ประมาณ 300 วาพระพุทเจ้าก็ขึ้นสู่ยอดคอยอันน้อยนั้นมี
ลักษณะเป็นหลังเต่าไปสู่แม่น้ำระมิงไกลจากแม่น้ำระมิงค์ 300 วา ทางทิศใต้ก็มีห้วยและทางทิศเหนือ
ก็มีห้วย หากแคว้น เป็นคอยอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านลัวะนั้น พระพุทเจ้าประทับอยู่บนคอยอันนี้
นั้นและยังมีทางลงไปสู่ทำอันหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกที่สุดห้วยบกนั้นแล

พระพุทเจ้าประทับอยู่บนคอยอันนั้นใกล้ต้นไม้หมากขนุนต้นใหญ่วัดได้ 8
ก่า สูง 70 สอก ลัวะทั้งหลายก็ออกมาต้อนรับพระพุทเจ้าในที่นั้นมากนักละ ยังมีลัวะ พุคหนึ่งไปป่า
กลับมาได้น้ำผึ้งมากระบอกหนึ่งเดินสะพายเห็นมาพระพุทเจ้าก็มีความยินดียิ่งนักลัวะ ผู้นั้นจึงขึ้นเอา
หมากขนุนลงมาลูกหนึ่งลูกใหญ่ได้ 7 ก่า ถวายเป็นทานแก่พระพุทเจ้าจันพร้อมกับน้ำผึ้งนั้นแล
พระพุทเจ้าจันหมากขนุนกับน้ำผึ้งเสร็จแล้ว พระพุทเจ้าก็เอาระบอมน้ำผึ้งพร้อมเปลือกหมากขนุน
นั้นซัด(ขว้าง) ออกไปตามสันตลวงคอย ทางทิศตะวันตก ด้วยอาณุภาพเทศาพระพุทเจ้านั้นหน่อไม้รวก
ก็หวานแผ่นดินก็มีรสโอชะวันนั้นแล พระพุทเจ้ากล่าวว่ามอญคอยอันนี้งามนักหน่อไม้รวกนั้น ก็หาก
เป็นชาตินันตะระมณีนยะอันประเสริฐเกิดมีที่นี้รือว่าเป็นที่พระพุทเจ้าฐานบันนะตั้งไว้ทุกพระองค์
นั้นแลที่พระอรหันต์ทั้งสี่กับพระยาทั้งสอง พร้อมทั้งลัวะ 20 ครวเรือน จึงขออาวรกรรมอันใดอันหนึ่ง
ของพระพุทเจ้าเพื่อจากเอาเป็นที่กราบไหวบูชาของคน และเทวดาทั้งหลายว่าอย่างนั้นวันนั้นแลที่นั้น
พระพุทเจ้าก็ยกพระหัตถ์ขวาอุบยังอุตตะมะ คือหัวแห่งพระพุทเจ้า ได้เกศาธาตุมาเส้นหนึ่ง
พระพุทเจ้าก็ขึ้นพระเกศานั้นให้แก่พระอรหันต์ พระอรหันต์จึงยื่นให้ต่อพระยาทั้งสอง พระเจ้าโศก
จึงรับเอาเกศาธาตุใส่ในชะอุบคำลูกใหญ่วัดได้ 8 ก่า แล้วจึงขุดดินน้อยหนึ่งต่อจากนั้นพระอินทร์ก็อธิ
ฐาน ให้เป็นหลุมลึกได้ 52 สอก กว้าง 12 สอก เป็นสี่เหลี่ยมให้เป็นอุโมงค์ ก็เอาหินมาทำเป็นแท่น
รองรับชะอุบคำที่บรรจุเกศาธาตุนั้นด้วย ลัวะทั้งหลายจึงเอาเอาของลงใส่หลุมบูชาพระเกศาที่ตั้งไว้ใน

ชุมพระอินทร์จึงแต่งยนต์ผัดไ้ว์ทั้งสี่ด้าน เสด็จแล้วจึงเอาดินถมเสียวันนั้นแล พระพุทธเจ้าจึงทำนายไว้
ดังนี้เมื่อเรตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงเอาธาตุขันธ์ของเรตถาคตมาบรรจุไว้กับเกศาธาตุ
ของเรตถาคตแห่งนี้เถิดและบุคคลใดได้กราบไหว้บูชาเสมอก็คือเหมือนดังได้กราบไหว้พระเรตถาคตอย่าง
เมื่อทรงมานอนอยู่นั้นแล⁴

พระพุทธเจ้าจึงเสด็จลงจากหลังคอยไปทางทิศตะวันตกนั้นประมาณ 50 วา ก็
ถึงถ้ำที่สุดห้วยบงมีเสือโคร่งตัวหนึ่งออกมาจากถ้ำ กระทำการวระคุกเข่านอนนมัสการพระพุทธเจ้า
นั้นแลพระพุทธเจ้าได้ทำนายว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรตถาคตนิพพานไปแล้วถึงคราวศาสนาของ
เรตถาคตมาตั้งมั่นในนิคมที่นี้ แลถ้ำอันนี้จักปรากฏชื่อว่า "พัคฆะคูหา" ไทยว่า "ถ้ำเสือ" ดังนี้แลด้วยเดช
แห่งเกศาธาตุพระพุทธเจ้าอันมาตั้งในที่นี้ ห้วยบงอันนี้ก็จักมีน้ำแลควรรที่น้ำนำไปตรงเกศาธาตุนี้แล
พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านปากถ้ำนั้นไปทางทิศเหนือประมาณได้ 700 วา ยังมีต้นไม้ 7 ต้น มาสมกันอยู่มี
หินผามากนัก พระพุทธเจ้าจึงประทับรอยพระบาทลงหินก้อนหนึ่งกว้างได้ 7 ศอก พระพุทธเจ้าก็บรรจุ
ไว้ซึ่งพระบาทแห่งนี้แล้วขนาดนั้นมีลวะพุดหนึ่งไปปากกลับมาบ้านได้นำดอกสร้อยมาด้วยชาวลวะ
ทั้งหลายที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าก็บอกกล่าวแก่ลวะผู้ไปปามานั้นว่าเมื่อตะกี้พระพุทธเจ้าได้เสด็จมา
ที่นี้ลวะคนนั้นจึงถามว่า ประเดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าไปทางใดลวะเหล่านั้นก็บอกว่าไปทางทิศเหนือโน้น
แล ลวะทั้งหลายเหล่านั้นก็เอาดอกสร้อยแล้วรีบพากันเดินตามพระพุทธเจ้าไปทันพระพุทธเจ้าคือหิน
อันพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทนั้นแล ลวะทั้งหลายก็เอาดอกสร้อยกราบไหว้บูชาพระพุทธเจ้ามาก
นักวันนั้นแลพระพุทธเจ้าจึงได้ทำนายว่า ความนครที่นี้เรตถาคตได้สร้างน้ำที่หนึ่ง ได้ฐานันตั้งไว้พระ
เกศาธาตุที่หนึ่งได้ทำนายถ้ำพัคฆะคูหาได้ และประทับรอยพระบาทไว้บนหินที่หนึ่งและเป็นสิ่ง
ที่ลวะทั้งหลายเอาดอกสร้อยมาสักการะบูชาตถาคตมากนักเมื่อเรตถาคตนิพพานไปแล้วศาสนาของ
เรตถาคตก็จะมาตั้งที่นี้ ความที่นี้จะได้ชื่อว่า "เมืองสร้อย" นั้นแล คนทั้งหลายอันอยู่ในเมืองที่นี้ก็จะ
มีใจศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็จะสมฤทธิ์ด้วยข้าวของเงินคำรุ่งเรืองไปมากนักแลและเกศาธาตุเรตถาคต
ในคอยที่นี้ก็จะปรากฏรุ่งเรืองเมื่อศาสนาล่วงได้ 700 ปี นั้นแล ภิกษุที่เป็นศิษย์เรตถาคต อุบาสก อุบาสิกา
ทั้งหลาย ผู้มีบาบริอันกว้างก็จักมีใจอ่อนน้อมมากราบไหว้บูชาพระเกศาธาตุแห่งพระเรตถาคตอันชื่อว่า
"เมืองสร้อย" นี้สืบๆ ไป เหมือนหนึ่งดังได้กราบไหว้บูชาพระเรตถาคตเมื่อยังทรงมีอาชวอยู่นั้นแลบุคคล
ชายหญิง สมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านี้ที่มีใจศรัทธาจะเดินกลับไหว้บูชาสิ่งซึ่งเรตถาคตฐานันตั้งไว้ที่
นั้น ไม่อาจคณนาผลานิสงส์ได้ เป็นดังอาจารย์เจ้าทั้งหลายทูลถวายไว้ว่าบุคคลใดมีจิตศรัทธาจะเดิน

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-5.

ไปกราบไหว้เกศาธาตุตามตำราว่าบาปอย่างหนึ่งเอามาผ่าเป็น 7 ส่วน เอาส่วนหนึ่งมานับผลานิสงส์ก็เทียบกันได้แท้จริงแล กล่าวตำนานเมืองสร้อยก็จบเพียงเท่านี้ก่อนแล

เมืองท่าสร้อยที่ถูกกล่าวถึงในตำนานนั้น คือ สถานที่ต่างๆบริเวณรอบๆของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ตามตำนานกล่าวว่าเมืองแห่งนี้อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำปิง และมีการติดต่อไปมาค้าขายกับอยุธยาและหงสาวดี ส่วนพระเกศาธาตุและพระธาตุส่วนแขนซ้ายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นประดิษฐานอยู่ในพระบรมธาตุแก่งสร้อย มีการบูรณะอยู่หลายครั้งจนมาถึงปัจจุบัน

(2). หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ในเวลาต่อมา เมืองสร้อยก็ถูกสร้างขึ้น โดยสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยเมืองสร้อยน่าจะสร้างราวๆนครทริภุญไชยและนครเงินยาง ครอบครองโดยละว้า เมืองสร้อยมีเจ้าผู้ครองนครมานานหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งมาถึงเจ้าเมืององค์สุดท้ายของเมืองสร้อยมีพระนามว่า พญาอุตตม ซึ่งเมืองสร้อยมีอาณาเขตกว้างขวางประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก ได้แก่ หมู่บ้านตามลำน้ำแม่ต้น บ้านก้องขาด บ้านท่าก้อง บ้านอุมวบ บ้านหินลาด บ้านนาไฮ บ้านสุ่มหลวง เป็นต้น ในลำน้ำปิง เช่น บ้านทุ่งจ๊ะ บ้านหนองแสง บ้านดินแดง ทว่าในปัจจุบันหมู่บ้านต่างๆเหล่านี้ได้จมอยู่ใต้น้ำบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลแล้ว ยกเว้นบางหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้อพยพขึ้นมาอาศัยอยู่บนยอดภูเขาโดยใช้ชื่อหมู่บ้านเดิม ได้แก่ หมู่บ้านหินลาด หมู่บ้านนาไฮ หมู่บ้านโสมง และหมู่บ้านอุมวบ⁵

มีการบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีผู้ทรงคุณวุฒิได้บันทึกถึงเมืองท่าสร้อย หรือแก่งสร้อยไว้หลายท่าน เช่น “เป็นเมืองเล็กๆยังกำหนดที่ตั้งไม่ได้ แต่สันนิษฐานว่าคงตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิง จากบันทึกท้ายเรื่องในใบลาน ซึ่งระบุนวาคัดลอกท้ายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ดูเหมือนว่าเมืองนี้จะพัฒนาสู่ความเจริญรุ่งเรือง มีจำนวนหลายวัดที่สร้างคัมภีร์บาลีสสำคัญๆ” หรือการกล่าวถึงที่ตั้งของเมืองแก่งสร้อยว่า คงจะอยู่ในเขตท่าสร้อย บนฝั่งแม่น้ำปิงช่วงอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ใกล้กับเขตอำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน และอำเภอฮอด คอยแต่ จังหวัดเชียงใหม่ และยังคงกล่าวไปอีกว่า “บริเวณแก่งสร้อย เป็นทางน้ำแคบ มีกระแสน้ำไหลเชี่ยว มีโขดหินโผล่กลางน้ำมากมาย ปัจจุบันแก่งสร้อยจมอยู่ใต้ทะเลสาบลึกประมาณ 60 เมตร ด้านเหนือเขื่อนภูมิพล⁶” ซึ่งเมืองนี้

⁵ กิพพาพร พิมพิสุทธ์ บวร ประพฤติดี และคณะ, ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา : บันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายผู้วิจิตรชุมชน , (สำนักงานสภากินแบ่งรัฐบาล, 2546), หน้า 1.

⁶ ฮาร์ลด์ สุนดิอุส, อ้างอิงในไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, เมืองโบราณ : คัมภีร์โบราณอายุ 500 ปี จากเวียงสร้อย, (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2545), หน้า 25.

⁷ บุญเสริม สาตราภัย, เสด็จลามา เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ์, 2532), หน้า 128.

อยู่เหนือเขื่อนภูมิพลแต่เสื่อมมากกว่า 100 ปีแล้ว ในขณะที่มีสิ่งทีหลงเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันคือ บริเวณพระบรมธาตุแก่งสร้อย พร้อมซากโบราณสถานเก่าแก่ที่โผล่ขึ้นมาเมื่อน้ำในเขื่อนภูมิพลแห้ง หรือในช่วงฤดูแล้ง

ภาพที่ 4.2 แก่งสร้อยในอดีต
(ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ช่วงตอนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการทำสงครามระหว่างไทยและพม่า ชาวบ้านเมืองสร้อยได้พากันขนย้ายทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ไปซ่อนหรือฝังตามถ้ำ และตามหุบเขา พร้อมกับทำเป็นปริศนาลายแทงเอาไว้ด้วย เช่นคำว่า “เมื่อเช้าอยู่คอกควาย เมื่อฉายอยู่ที่ริ้ว ไปเพียงตา มาเพียงต้นไม้จักอยู่เหนือ มะเกลืออยู่ใต้ แก้วไม่ได้เลือดออกปาก”⁸ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ในช่วงปี พ.ศ. 2328 พระเจ้าปดุงกษัตริย์โปรดให้พม่ายกทัพเข้ามาทำสงครามกับประเทศไทยทุกทิศทาง มีจำนวน 9 ทัพพร้อมดีทั้งทางทิศเหนือ ตะวันตก ทางใต้ (อยู่ในบทที่ 2) กษัตริย์พม่าได้ยกทัพมาสู้รบกับไทยโดยเดินทัพมาทางแม่ฮ่องสอน แม่สะเรียง มีการสู้รบกันระหว่างทางจนมาถึงเมืองฮอด และเมืองสร้อย ทั้งนี้ทัพพม่าได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองสร้อยไปช่วยทำสงครามทางตอนใต้ โดยสันนิษฐานว่าช่วงเวลานั้นชนเผ่าลัวะเป็นผู้อาศัยอยู่ในเมืองสร้อยนี้ ซึ่งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์นี้มีส่วนทำให้เมืองสร้อยกลายเป็นเมืองร้าง เพราะหลังจากนั้นก็เกิดโรคระบาดที่เมืองสร้อยทำให้ผู้คนล้มตายไปเป็นจำนวนมาก

⁸ ภิรมย์ นิช่วงทองและคณะ, อ้างอิงในทิพพาพร พิมพิสุทธ์ บวร ประพฤติดี และคณะ, ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา : บันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายสู่วิถีชีวิตชุมชน , (สำนักงานสภากินแบ่งรัฐบาล, 2546), หน้า 1.

ในขณะที่ พงสาวดาร กล่าวว่า เมืองสร้อยนี้ร้างไปนับตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เสด็จยกทัพขึ้นไปตีเชียงใหม่ พระองค์ได้ยกกองทัพขึ้นมาตั้งค่ายพักแรมที่ตำบลอุ้มหลุ(ทางใต้ของแก่งสร้อย) จากนั้นก็ได้ยกทัพเข้าโจมตีเมืองสร้อย ซึ่งเป็นเมืองของลาวะ(ละว้า) เมืองสร้อยจึงได้ตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา หลังจากที่ไปรบกับเชียงใหม่จนได้ชัยชนะมาแล้ว ระหว่างเดินทางกลับพระองค์ได้กวาดต้อนผู้คนในเมืองสร้อยไปด้วย เพื่อไม่ให้อยู่เป็นกำลังคอยกีดขวางทางเดินทัพของอยุธยา เนื่องจากเมืองสร้อยตั้งอยู่ในทำเลอันเป็นด่านสำคัญในทางเลี้ยวแคบๆ ระหว่างหุบเขา นับตั้งแต่บัดนั้นมาเมืองสร้อยกลายเป็นเมืองร้าง⁹

จากข้อมูลดังกล่าวเมืองสร้อยได้ถูกสันนิษฐานว่า เกิดสงครามขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง อาจจะเป็นฝ่ายไทย หรือพม่า ที่เป็นทำให้กลายเป็นเมืองร้างก็ยังไม่แน่ชัด แต่ทั้งนี้เมืองสร้อยได้กลายเป็นเมืองร้างอันเนื่องมาจากการทำสงครามและการอพยพผู้คนไปยังเมืองอื่นๆ เพราะมีการบันทึกว่า ในปี พ.ศ.2310 – 2494 สืบเนื่องมาจากชาวเมืองสร้อยที่ถูกกวาดต้อนไปทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา เมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วช่วงตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ มีชาวเมืองสร้อยส่วนหนึ่งที่ยังคงค้างอยู่ที่เมืองอ่างทอง ชัยนาท อีกส่วนหนึ่งได้อพยพกลับถิ่นเดิม ซึ่งบ้านเมืองเดิมนั้นถูกทำลายเสียหายไปหมดสิ้นแล้ว ชาวบ้านกลุ่มนั้นจึงได้สร้างบ้านเรือนอยู่ใหม่ โดยเรียกว่าบ้านหลวง ต่อมาเมื่อ มีประชากรเพิ่มขึ้น จึงได้ขยายหมู่บ้านออกไปหลายหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไต้ห้วย บ้านศรีแท่น บ้านวัดหลวง บ้านท่าหิน โก๊ะ บ้านท่าพิมาน และได้เปลี่ยนเป็นตำบลบ้านนาในเวลาต่อ โดยมีวัดอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 8 วัด ได้แก่ วัดศรีแท่น วัดคอนแก้ว วัดหลวง วัดท่าเดื่อ วัดท่าโป่ง วัดพระธาตุลอย วัดอุ้มวบ และวัดห้วย เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านต่างก็นับถือพระพุทธศาสนา จึงทำให้มีวัดประจำแต่ละหมู่บ้าน

นอกเหนือจากวัดประจำในหมู่บ้านแล้ว ก็ยังมีวัดอีกแห่งหนึ่งที่สำคัญ คือ วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ตั้งแต่บ้านเมืองเกิดภัยสงคราม บ้านเมืองก็เลยแตกสาแหรกขาดวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยก็เลยร้างไปพร้อมกับเมืองด้วย วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยในอดีต สันนิษฐานว่า คงจะสร้างประมาณศตวรรษที่ 19 ซึ่งแบบการก่อสร้างพระบรมธาตุแก่งสร้อยเป็นศิลปะล้านนาผสมศิลปะมอญ โดยฐานล่างก่ออิฐโอบปูน ย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง ยาวด้านละประมาณ 8 วา สูงประมาณ 2 วา ต่อจากฐานสี่เหลี่ยมขึ้นไปสร้างเป็นวงกลมลูกหมา 3 ตอน เรียงขึ้นไปถึงระฆังคว่ำ ต่อจากระฆังคว่ำเป็นชั้นหางยอเหลี่ยมไม้สิบสอง ขึ้นต่อไปเป็นลูกหมาจนถึงยอดปลี สูงทั้งหมดประมาณ 111 วา และบนยอดสูงสุดของเจดีย์เดิมจะมีฉัตรด้วยหรือไม่ ยังหาหลักฐานไม่พบ แต่ฉัตรที่เห็นในปัจจุบันเป็น

⁹ ยุทธ เดชคำรน, เมืองโบราณถิ่นเล่าขาน สานตำนานพระธาตุเมืองสร้อยลุ่มน้ำปิง : เมืองสร้อยศรีสุข, (ลำปาง : ลำปางบรรณกิจพิมพ์, 2549), หน้า 16-17.

ของใหม่ ส่วนองค์เจดีย์เดิมไม่มีทองหุ้ม และมีการบูรณะต่อเติมองค์พระบรมธาตุใหม่มีหลายบุคคล
สำคัญเข้ามาทำการบูรณะจนมาเป็นพระบรมธาตุแก่งสร้อยองค์ปัจจุบัน

ภาพที่ 4.3 รูปทางซ้ายเป็นพระเจดีย์แก่งสร้อยองค์เก่า รูปทางขวาเป็นพระบรมธาตุองค์ปัจจุบัน
(ที่มา กรมศิลปากร)

ในปีพ.ศ. 2500 มีการสร้างเขื่อนขึ้นมาเดิมชื่อว่าเขื่อนยันฮี ต่อมาเมื่อวันที่ 25
กรกฎาคม พ.ศ.2500 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระปรมาภิไธยให้ใช้ชื่อว่า
เขื่อนภูมิพล แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2507 ด้วยเหตุนี้ทำให้หมู่บ้านที่อยู่บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลถูกน้ำท่วม
บ้านเมืองไปหมด ท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ บอกว่าตั้งแต่หน้าเขื่อนขึ้นมาถึงเมืองฮอด มีวัดทั้งหมด
999 วัดเฉพาะเมืองสร้อยก็มี 99 วัดแล้วหัวเมืองอื่นๆอีกคือเมืองหนองแสง บ้างก็เรียกว่าเมืองหนองแสง
โบราณวัดดงยังปรากฏให้เห็นอยู่มีกำแพงสูง 2 เมตรกว่าความหนาประมาณ 1 เมตรคงจะเป็นที่ตั้งของ
พระราชฐาน พระราชวังโบราณปัจจุบันยังมีให้เห็นอยู่เป็นที่น่าสนใจมากซากปรักหักพังของวัดวา
อารามที่ปรากฏให้เห็นไม่สามารถจะจับได้เมืองที่ร้างไป คือเมืองสร้อย เมืองหนองแสง เมืองดินแดง
เมืองขอบดงคำ¹⁰ ตามจารึกในคัมภีร์ใบลานที่ได้มาจากถ้ำห้วยถาง ธรรมผูก 8 บาติ บาราชิกกัณณะ
พระยาหลวง เจ้าต้นเป็นเอ้ กะมันดิ สร้างไว้กับปญฺญาวัดเจียงหลวงนั้นแล จุลศักราช 1066 ตัวปี จนถึง
ปัจจุบันก็อายุประมาณ 299 ปีก็ประมาณพ.ศ. 2247

นอกจากนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกค้นพบนั้น คือ เอกสารใบลานที่
มีอายุกว่า 500 ปี เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของวัดในเมืองท่าสร้อย ปัจจุบันได้เก็บรักษาอยู่

¹⁰ สัมภาษณ์พระอาจารย์นิกร ชัยยะเสนโน, เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย, วันที่ 9 เมษายน 2559

วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอไหล่หิน จังหวัดลำปาง และหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จังหวัดเชียงใหม่¹¹ ส่วนสาเหตุที่ขนย้ายคัมภีร์ออกมาไว้ในสถานที่ดังกล่าว เนื่องจากบริเวณสถานที่ดังกล่าวกำลังจะจมอยู่ใต้น้ำของเขื่อนภูมิพล

ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวกับวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย เช่น ตำนานเมืองสร้อยคัมภีร์ใบลานต้นฉบับของวัดคอยไชยมงคล ตำบลแม่ตืน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ตอนท้ายได้จารึกว่า "ปริบูรณ์ แล้วยามฉันทเพลแล จุลศักราชได้ 1252 ตัวป्लीเม้งเม้าแล ป्लीกคัหม้า เข้ามาในเดือน 10 แรม 10 ค่ำ (วัน) 6 แก้วเข้าแล ข้าเขียนคำคุณนี้ไว้ชูศาสนา 5 พันพระวัสสาแด่นิพนพาน์ ปรม สุภขั คันทากิกขุ ริกขิต หื้อพ่อออกเจ้าน้องหลวงคำคือแลปางเมื่ออยู่ สบสระเหล็ยมแล"

เจ้าน้อยคำคือ คงจะสืบเชื้อสายมาจากเมืองสร้อย และมากินเมืองต๋ามหนองสี่ฮ้อย และสบสระเหล็ยม ตำนานพระเกศาธาตุเมืองสร้อยตำบลบ้านจั่ง อำเภอท่าเตือจังหวัดเชียงใหม่ ดังข้อความในตอนท้ายว่า "เสด็จแล้ววัน 5 ยามเที่ยงแล นายเหยสั๊กกพัดไว้ 1259 ตัวป्लीเม้งแลแลนายเหย เดือน 12 ออก 13 ค่ำ พร่ำว่าไ้วัน 5 แล พระตนหน้อยสามเณรสุยะริจ สร้างปรางเมื่ออยู่วัดบ้านซ่ง แก้วกว้างทำทำงสรินญเรื่อง วันนั้นแล ออกพุทธโร ษะดาบั่นแล้ว ย่อนใคร่แ่อและนายเหย ข้างข้างเขียนขีดแต้มตามทสยฮอดตัดหื้อเจ้าเค้าแปง ค่อยแยง ค่อยรัด จ้มเตอะ เจ้าใจข้างพ่อตั้งเท่าใด แล นิพน ปรม สุภขัว แ่เทอะเจ้า เจ้าเหยเหย"¹²

ในสมัยแผ่นดินของพระเจ้ากาวิละแห่งนครเชียงใหม่ ครูบาอาจารย์และคนโบราณแต่ก่อนท่านกล่าวพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าสุญหายพอรู้ว่าบ้านเมืองเกิดภัยสงคราม ก็ชวนกันเอาพระคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎกไปเก็บไว้ยังถ้ำที่ได้มาจากถ้ำห้วยอมหลวงมีอายุ 500 กว่าปีเศษเอาไปถวายให้ท่านพระราชพรหมจารย์ ท่านอาจารย์ทอง วัดพระธาตุศรีจอมทองท่านจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนาไทยปัจจุบันต้นฉบับได้เก็บไว้ที่วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม วัดท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ จะเห็นได้ว่าเป็นชุมชนหนาแน่นไม่ใช่น้อยตามออกในตำนานเมืองตื้นว่า บ้านอุบวบ หินลาดนาไฮ หนองแสง ดินแดง ขอบด้ง ก็คงจะอยู่ในยุคของเมืองร้างไปประมาณสามสี่ร้อยปีที่ผ่านมา วัดพระธาตุแก่งสร้อยก็เลยอยู่โดดเดี่ยวเดียวดายกลางป่าไม้ไพรพจนมาถึงยุคครูบาเจ้าชัยยะลังกาหรือเรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่าครูบาเจ้าลังกา ครูบาเจ้าลังกาเดิมทีท่านมีบ้านเกิดเมืองนอนอยู่ที่บ้านฮั่ว ท่านเกิดวันอังคารปีเมื่อด (ปีแพะ) เมื่อปีพ.ศ. 2400 อยู่ในตำบลนาทรายอำเภอเถลิงจังหวัดลำพูนเป็นบุตรของพ่ออนันต์ส่วนมารดาของท่านนั้นไม่ทราบชื่อพออายุครบบรรพชาท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่ถ้ำเอียงในเขตดงควัตรมาตลอด ท่านก็ธุดงค์ไปตามป่าเขาลำเนาไพรและมี

¹¹ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, เมืองโบราณ : คัมภีร์โบราณอายุ 500 ปี จากเวียงสร้อย, (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2545), หน้า 25-26.

¹² นิกร ชัยยะเสน, เมืองโบราณถิ่นเล่าขาน สานตำนานพระธาตุเมืองสร้อยลุ่มน้ำปิง, (ลำปาง : ลำปางบรรณกิจ พรินต์, 2549), หน้า 8-9.

พระหลานชายของท่านอีกองค์หนึ่งเมื่ออุปสมบทแล้วก็ออกติดตามเป็นพระอุปฐาก ท่านครูบาเจ้า
ลังกาพระหลานชายของท่านองค์นี้คือ ท่านพระครูบาอินตา เป็นบุตรของพ่อน้อยอินทร์ตา และแม่
หน่อ ใจบุญเรือง บ้านเดิมที่อยู่บ้านฮั่วเหมือนกัน ท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์เล่าว่าครูบาเจ้าลังกาเป็น
พระสันโดศอยู่ง่ายเคร่งจริยวัตรปฏิบัติ เพราะท่านเป็นพระที่ไม่ติดกับที่อยู่ท่านอาจารย์ครูบาเล่าว่า
ท่านครูบาเจ้าลังกาอยู่ที่ไหนไม่เกินเจ็ดวัน ถ้ามีศรัทธานิมนต์ท่านก็อยู่โปรดเมตตาอยู่ตลอดศรัทธา
สัก สองถึงสามวันก็ออกธุดงค์ต่อไป¹³

เมื่อปีพ.ศ. 2465 ครูบาเจ้าลังกาพร้อมคณะของท่านออกธุดงค์มาจากวัดพระ
ธาตุห้วยดั้นมากราบพระธาตุแก่งสร้อยเห็นว่าสถานที่นี้เหมาะแก่การเจริญเมตตาภาวนาสัปปะยะดี
คณะของท่านก็พักปฏิบัติอยู่วัดพระธาตุแก่งสร้อยส่วนตัวของท่านครูบาเจ้าลังกาที่พักอยู่ถ้ำเล็กข้าง ถ้ำ
เสือ ห่างออกจากองค์พระธาตุประมาณ 60 วา จากองค์พระธาตุลงไปหาแม่น้ำปิงประมาณ 500 วาติด
กับแม่น้ำปิงก็มีพวกชาวบ้านอยู่ประมาณสี่ถึงห้าหลังคาเรือนเป็นพวกมาเลียงวัวและหาปลา ก็ขอ
นิมนต์ครูบาเจ้าลังกาพร้อมคณะของท่านอยู่ปฏิบัติธรรมที่นี่เขาจะรับอุปฐากโดยมีพ่อนุญทา โกง เป็น
คนบ้านก้อหากครอบครัวมาเลียงวัวและหาปลาอยู่ที่วัดพระธาตุแก่งสร้อย หลวงพ่อจันทร์ตาเป็นลูก
ของพ่อได้เล่าให้ฟังว่าตัวท่านก็เกิดบ้านก้อแต่มาเติบโตที่แก่งสร้อย ท่านอายุอ่อนกว่าท่านครูบา
ประมาณสองปีท่านเล่าว่ามีอยู่วันหนึ่งพ่อนุญทาได้ไปทำความสะอาดที่องค์พระธาตุแก่งสร้อยซึ่งรกร
ร้างมานานหลาย 100 ปีไม่มีใครมาดูแลแต่เครื่องถ้วยชามไปหมด คณะของพ่อนุญทาก็ทำ
ความสะอาดตากถางเอาเครื่องถ้วยชามออกจากองค์พระธาตุก็หักไปเหลือครึ่งองค์ พอตกลงกลิ้ง
กลับพื้นไปว่าเทวดามาถามว่าท่านจะมาสร้างหรือถึงได้มาแล้วถาง พ่อนุญทาก็ตอบไปว่าบ่สร้าง บ่มี
บุญ แต่มาอุปฐากไหว้สาบคาย

อยู่ต่อมาจนถึงปีพ.ศ. 2467 ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทยได้มอบ
ให้พระสิริสาพร้อมคณะมาคั่นหาพระธาตุแก่งสร้อยท่านครูบาเจ้าศรีวิชัยบอกว่าจะอาบน้ำป็นขึ้นไป
ประมาณห้าร้อยว่าเจ้าของเขาอยู่ที่นี่ว่าวัดนั้นและคณะของพระสิริสาก็มาพบพ่อนุญทาและคณะ
ของครูบาเจ้าลังกาที่ขึ้นมาดูองค์พระธาตุก็กลับไปบอกครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัยโย แห่งวัดจอมสิริทราย
มูลบุญเรือง บ้านปาง ห้ามกรรมมอบหมายให้ลูกศิษย์ของท่านสามรูปโดยนำพระสิริสาพระพุทธรูป
และพระก้อนได้นำศรัทธาพระภิกษุสามเณรปั้นดินจี (อิฐ) ที่วัดก้อด้าปิงเหนือเสร็จแล้วได้นำอิฐลงเรือ
ล่องแพมายังวัดแก่งสร้อยแล้วคณะลูกศิษย์ของครูบาเจ้าศรีวิชัยก็นิมนต์ครูบาเจ้าลังกาเป็นประธานใน
การบูรณะก่อสร้างพระธาตุแก่งสร้อย เพราะครูบาเจ้าชัยลังกามีอายุ พรรษาแก่กว่าครูบาเจ้าศรีวิชัยไป
18 ปี ส่วนครูบาเจ้าศรีวิชัยตอนนั้นท่านอายุได้ 49 ปีส่วนพระอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ตอนนั้นท่านยัง

¹³ สัมภาษณ์พระอาจารย์นกร ชัยยะเสน โน, เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย, วันที่ 9 เมษายน 2559

เป็นชะโยม (เด็กวัด) อยู่อุปฐากรับใช้ท่านครูบาเจ้าลังกาอยู่มาได้ 12 ปีส่วนท่านครูบาเจ้าลังกาท่านอายุได้ 67 ปี ยังแข็งแรงอยู่จากนั้นพระสิริสาได้ให้โยมที่ติดตามมาด้วยไปนิมนต์พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามา 20 รูปโดยมีครูบาเจ้าลังกาเป็นประธานทำพิธีสวดก่อนเริ่มตั้งแต่วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นหกลำพ.ศ. 2467 จุลศักราชได้ 1286 ปีไข่ (ชวด) รื้อนก่อสร้างได้ดำเนินการงานไปอย่างต่อเนื่องจนมาถึง พ.ศ. 2468 พระครูบาเจ้าลังกาได้อุปสมบทลูกศิษย์ของท่านเป็นพระภิกษุ 4 รูปได้แก่ พระภิกษุสุก (สึกแล้ว) พระภิกษุเมฆา (สึกแล้ว) พระภิกษุหล้า (สึกแล้ว) และพระภิกษุอินตา (องค์นี้เป็นพระอุปฐากของครูบาเจ้าลังกา) อีกทั้งมีบรรพชาเป็นสามเณร 6 รูปได้แก่ 1. สามเณรชัยลังกา (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระซึ่งปัจจุบันท่านคือหลวงปู่ครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา) 2. สามเณรดา (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระและสึกแล้ว) 3. สามเณรใหม่ (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระและสึกแล้ว) 4. สามเณรแก้ว (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระและสึกแล้ว) 5. สามเณรแฮด (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระและสึกแล้ว) 6. สามเณรอุ่น (ต่อมาอุปสมบทเป็นพระและสึกแล้ว)¹⁴

หลังจากทำการบูรณะพระบรมธาตุแห่งสร้อยแล้วจึงได้ทำพิธีขอยอดฉัตรองค์พระเจดีย์ และฉลององค์พระเจดีย์เป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืนโดยมีครูบาอาจารย์เจ้าชัยลังกาและครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นประธานพร้อมศิษย์ยานุศิษย์ทุกคนและมีครูบาอาจารย์ที่มีอายุพรรษาในสายน้ำแม่ปิงและใกล้เคียงมาร่วมฉลองงานบุญอาทิกฐาเจ้าคำสุขวัดบ้านจั้งและครูบาอาจารย์เจ้าอินวัดนาทรายและครูบาหลายรูปหลายองค์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้นส่วนสายบ้านนาไม่มีการจาริกไ้การบูรณะในสมัยของท่านเจ้าอาจารย์สององค์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยแรงศรัทธาของพระภิกษุสามเณรอุบาสิกอุบาสิกาและศรัทธาชนกสิณกนุญทั้งหลาย เชื่อมมั่นในพระรัตนตรัยด้วยไม่ได้รับคำตอบแทนค่าแรงแม้แต่บาทเดียวเราทำงานเพื่อหวังประโยชน์อันสูงสุดในชาตินี้และชาติหน้าคือ สวรรค์ชั้นฟ้าเมืองแก้วนี้พระเจ้าขอนูโมทนาสาธุการก่อสร้างบุญครั้งนี้กับท่านด้วย สาธุ รายชื่อพระภิกษุสามเณรและฆราวาสทั้งหมดที่ได้มาช่วยสร้างบูรณะองค์พระเจดีย์พระบรมธาตุแห่งสร้อยในครั้งแรกในปีพ.ศ. 2467 กับครูบาเจ้าชัยลังกาและครูบาเจ้าศรีวิชัย

รายชื่อผู้ที่บูรณะพระบรมธาตุแห่งสร้อย ครั้งที่ 1 เป็นภิกษุที่มรณภาพแล้วมีดังนี้

1. พระครูบาเจ้าชัยลังกา วัดบ้านฮั่ว
2. พระครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดบ้านปาง
3. พระครูบาเจ้าก้อน วัดแม่พริก

¹⁴ นิกร ชัยยะเสน, ตำนานพระธาตุแห่งสร้อย สมบัติเหนือเขื่อน, (ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์ลำปาง, 2545), หน้า 10-11.

4. พระครูบาอินตา วัดนาเลียง
5. พระครูบาเจ้าจันต๊ะ วัดบ้านซ่ง-แปลงแปด
6. พระครูบาเจ้าอินต๊ะ(ครูบาเผือก) วัดบ้านซ่ง-แปลงแปด

นอกจากนี้ก็ยังมีผู้มาบวชที่เป็นหนาน (ทิด) ซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว

1. หนานลิสา บ้านแม่หวาง-ห้วยสลา
2. หนานพุทธิมา บ้านก้อจอก-ห้วยกาน
3. หนานกันทา บ้านก้อ-ท่าหาดหยวก
4. หนานพรหมมา บ้านก้อ-ท่าหาดหยวก
5. หนานอ้าย บ้านก้อท่า
6. หนานพรหมมา บ้านก้อท่า
7. หนานเสาร์ บ้านก้อท่า
8. หนานแฮด บ้านก้อท่า
9. หนานอุ่น บ้านก้อท่า
10. หนานแก้ว บ้านก้อท่า
11. หนานคำ บ้านป่าขามหลวง อำเภอสันป่าตอง
12. หนานดา บ้านก้อจอก ห้วยจิ้ง
13. หนานยวง บ้านแม่หวาง
14. หนานสุข บ้านแม่หวาง-ห้วยกาน
15. หนานเมา บ้านแม่หวาง
16. หนานป็น บ้านอุบวบ
17. หนานป็นน้อย บ้านอุบวบ
18. หนานทา บ้านอุบวบ
19. หนานหล้า บ้านหาดจี๋หมู่-เชียงดาว
20. หนานท่า บ้านจัวเต่า-คอยเต่า
21. หนานใหญ่ บ้านเสลี่ยม-เชียงดาว

หลังจากที่พระครูบาเจ้าชัยลังกาเสร็จงานฉลองสมโภชพระบรมธาตุแก่งสร้อยแล้วก็พาคณะศิษย์ของท่านออกธุดงค์ไปเมืองต้น เมืองมาน ไปหลายแห่งตอนนั้นปลายชีวิตของท่านพระครูบาได้ปลีกออกธุดงค์ไปเชียงแสนเชียงรายเชียงรุ่งเชียงตุงองค์เดียวแลท่านได้แวะมาเยี่ยมญาติของท่านที่อำเภอเวียงชัยบ้านท่าจี๋เหล็ก ท่านก็พักปฏิบัติธรรมอยู่คงไม่กี่สัปดาห์ของบ้านท่าจี๋เหล็กและท่านอาจารย์ครูบาเจ้าชัยลังกาก็มามรณภาพ ณ สถานที่ตรงนี้ ขนาดนั่งขัดสมาธิ ภาวนาอยู่

อาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์เล่าว่าขนาดนั่งขัดสมาธิภาวนาอยู่ใต้ต้นไม้เขียวชอุ่มพอท่านมรณภาพละสังขาร ต้นไม้นั้นก็ตายไปพร้อมกับการละสังขารของท่านครูบาอาจารย์เราว่าทุกทิศทางไร่เฒ่าทั้งสี่ด้าน กระจำตา ลมโชยกินหอมกำใจบรรจิดไว้คุ้มเสียง สดละซึ่งสังขาร ไร่โทสา ไร่ทุกข์ร้อน เป็นที่นิยม "หมดสิ้นแล้วอาสวะเหลือแต่ธาตุ" ที่บริสุทธิไว้ให้พวกเรากราบไหว้บูชาคุณท่าน ส่วนครูบาเจ้าอินทามาได้ออกธุดงค์ไปพร้อมกับครูบาเจ้าชัยลังกาช่วงบ้านปลายชีวิตของท่านๆ รอได้ปลีกไปธุดงค์เดี่ยวพอรู้ว่าครูบาเจ้าชัยลังกาอยู่เชียงรายก็ออกติดตามไปหา แต่ท่านอาจารย์ได้มรณภาพไปก่อนครูบาเจ้าอินทาทโกมามรณภาพที่บ้านทำจีเหล็กเหมือนกัน

ในขณะที่ครูบาศรีวิชัยเพราะฉลองงานสมโภชพระธาตุแก่งสร้อยก็พาคณะศิษย์ของท่านออกบำเพ็ญบุญก่อสร้างพื้นฟูถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่พาคณะศิษย์ล่องเรือล่องแพไปยังบ้านนาแล้วกลับขึ้นมาสร้างพระธาตุม่อนจวนอน(พระธาตุวัดคอยป่าตาล) อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ส่วนครูบาเจ้าวงศ์ยังเป็นสามเณรอยู่ภูบ้านเจ้าชัยลังกาที่พาไปธุดงค์ยังเมืองดั้น และได้พบกับครูบาพรหมจักร ที่วัดจอมหมอก แล้วก็เอาครูบาเจ้าวงศ์ฝากเรียนวิปัสสนากัมมัฏฐานให้อยู่ในอุปฐากครูบาเจ้าพรหมจักร ณ ที่วัดจอมหมอกนี้ ส่วนท่านครูบาเจ้าชัยลังกาที่ปลีกออกไปธุดงค์องค์เดียว วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยก็เลขาพระภิกษุสามเณรอยู่อุปฐากดูแลนานวันเข้าจนกลายเป็นวัดร้างตั้งแต่นั้นมา

จนถึงปีพ.ศ. 2537 ในวันวิสาขบูชาคือ ขึ้น 14 ค่ำเดือน 8 วันที่ 16 พฤษภาคม พระอาจารย์นิกรได้นิมนต์ครูบาเจ้าวงศ์มาเป็นประธานสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อย ท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ก็ ดำริว่า สงักรจะบูรณะกำแพงในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 ตรงกับวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2537 เป็นวันวิสาขบูชาพอดีท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ พร้อมคณะศิษย์ที่มาร่วมสงฆ์พระบรมธาตุลงมารับบิณฑบาตรเมื่อฉันเช้าเรียบร้อยแล้ว ก็วางหินศิลาฤกษ์ก่อสร้างกำแพงขยายออกมาจากเดิมด้านละสามวาครั้ง แล้วก็มาสร้างพระวิหารในปีต่อมา สร้างศาลา สร้างโบสถ์น้ำและอีกหลายหลายอย่าง ในปีพ.ศ. 2541 ขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันวิสาขบูชาคือเอาเป็นประเพณีสงฆ์พระธาตุได้นิมนต์พระภิกษุ สามเณรหลายสิบรูปและในวันรุ่งขึ้นแรมหนึ่งค่ำเดือนแปด ได้นิมนต์ครูบาพรหมและพระครูปัญญาพรหมคุณพร้อมพระภิกษุสามเณรสวดถอนวางศิลาฤกษ์บูรณะก่อครอบองค์พระธาตุองค์เดิมให้ใหญ่ แล้วหุ้มด้วยแผ่นทองคำจังโกด้วยท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ได้มอบหมายให้พระอาจารย์นิกรเขียนแบบท่านบอกว่าให้เหมือนเดิมในสมัยครูบาเจ้าศรีวิชัยเมื่อสร้างองค์พระธาตุเสร็จก็จัดงานฉลองสมโภชห้าวันห้าคืนแรกทำพิธีตามสัตตตันแดน มีข้าวตอกเต็มเกวียน เตียนเล่มหมื่น โดยมีอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ เป็นประธานฝ่ายวัดส่วนประธานฝ่ายสงฆ์รับมหาทานก็คือ หลวงพ่อครูบานบุญชุ่ม วัดวาสุธาราม จังหวัดลำปาง พระสงฆ์อีก 50 กว่ารูปที่มาร่วมในงานดังกล่าว¹⁵

¹⁵ สัมภาษณ์พระอาจารย์นิกร ชัยยะเสนโน, เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย, วันที่ 9 เมษายน 2559

จากการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย (เกศสร้อย) ส่วนหนึ่งได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลาน ซึ่งได้รวบรวมคัดลอกมาจากตำนานภาษาละโว้ที่ได้มาจากถ้ำเสือ รวมถึงการรวบรวมประวัติการบูรณะ ครั้งที่ 1 โดยครูบาเจ้าชัยลังกา และครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา อีกทั้งการบูรณะครั้งที่ 2 โดยครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา วัดพระพุทธรูปห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของวัดอีกส่วนหนึ่งได้มาจากหลักฐานทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากรได้ขุดค้นตามที่มีบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2502 ได้ถูกค้นพบโบราณสถาน ได้แก่ วัด โดยส่วนใหญ่เหลือเพียงฐานประตู, เจดีย์เก่า และโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ตลับเงิน ถ้วยลายเขียวพร้อมพระธาตุ¹⁶ เป็นต้น ทั้งนี้จะมีการสำรวจอีกครั้งหนึ่ง

4.1.3. สิ่งก่อสร้างและมรดกวัฒนธรรมของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

ภายในบริเวณวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยมีสิ่งก่อสร้างและมรดกวัฒนธรรมอยู่หลายแห่ง มีทั้งบูรณะของเดิมและสร้างขึ้นใหม่ ในที่นี้จะเขียนให้เห็นเฉพาะสิ่งก่อสร้างและมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

(1). พระบรมธาตุแก่งสร้อย

พระบรมธาตุแก่งสร้อยเป็นสถานที่สำหรับบรรจุธาตุแขนซ้ายและเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า พระเจดีย์มีลักษณะเหลี่ยมหุ้มทองแดงและปิดทองคำเปลวไว้ มีฝีมือที่ปราณีต รอบๆ จะมีสถูปและเจดีย์อีก 3 ยอด มีการบันทึกเกี่ยวกับการบูรณะองค์พระบรมธาตุไว้ว่า พ.ศ. 2467 พระครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัยโย นักบุญแห่งล้านนา พร้อมด้วยครูบาเจ้าชัยลังกา ได้บูรณปฏิสังขรณ์ในเดือน 4 แรม 7 ค่ำ สิ้นเงิน 580 รูปี มีพิธียกยอดฉัตรองค์พระเจดีย์และฉลององค์พระเจดีย์เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน หลังจากนั้นพระบรมธาตุก็ได้ทรุดโทรมไป พ.ศ. 2537 พระครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา จันทวังโส ได้มาบูรณะองค์พระบรมเจดีย์พร้อมคณะศิษยานุศิษย์ แล้วก็มีการสร้างพระวิหาร สร้างศาลา สร้างโบสถ์ อีกทั้งร่วมสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยในวันวิสาขบูชากลายเป็นประเพณีสร้างน้ำพระบรมธาตุมาจนทุกวันนี้

¹⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, พระที่ท่านรองขุดได้ที่จังหวัดตาก, (กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2502)

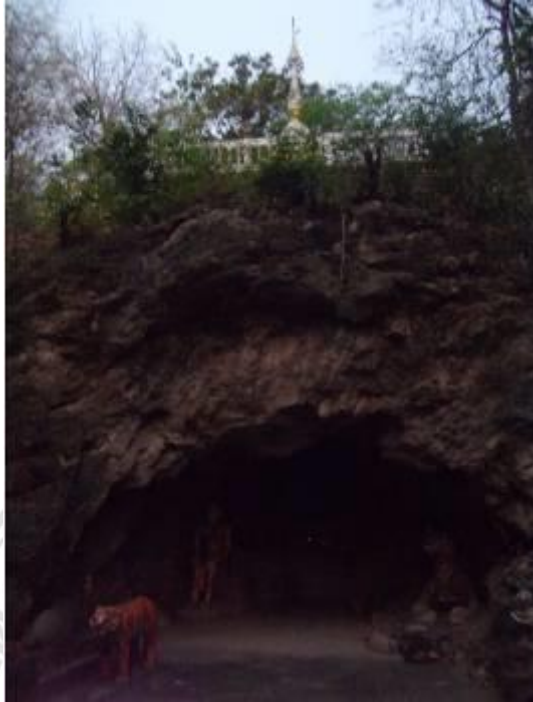

ภาพที่ 4.4 พระบรมธาตุแก่งสร้อย ที่ บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

(2). ถ้ำเสือ

ตามตำนานได้กล่าวถึงถ้ำเสือว่า พระพุทธเจ้าจึงเสด็จลงจากหลังคชวายุไปทางทิศตะวันตกนั้นประมาณ 50 วา ก็ถึงถ้ำที่ สุดห้วยบงมีเสือโคร่งตัวหนึ่งออกมาจากถ้ำ กระทำคารวะคุกเข่าน้อมนมัสการพระพุทธเจ้านั้นแลพระพุทธเจ้าได้ทำนายว่าลูกภิกษุทั้งหลาย เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้วถึงคราวศาสนาของตถาคตมาตั้งมั่นในนิคมที่นี้ แลถ้ำอันนี้จักปรากฏชื่อว่า "พยัคฆะคูหา" ไทยว่า "ถ้ำเสือ" ภายในถ้ำค่อนข้างมืด มีรูปปั้นเสือโคร่ง พร้อมด้วยพระพุทธรูปอิริยาบถต่างๆ อีกทั้งมีคัมภีร์ใบลานบางส่วนถูกค้นพบจากถ้ำเสือนี้ ปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้อย่างดี

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.5 ด้านบนเป็นพระธาตุเจดีย์ฉัตรแก้ว ส่วนด้านล่างเป็นถ้ำเสือ

(3) วิหารของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

วิหารวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยถูกสร้างขึ้นในปี 2538 โดยมีครูบาเจ้าชัยวงศาพัฒนานำสวดมนต์ในวันยกข้อฟ้า เดือน 10 เหนือ ขึ้น 13 ค่ำ ปี 2539 เป็นวิหารมุงกระเบื้องขาว ส่วนภายในวิหารมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ พร้อมด้วยพระพุทธรูปขนาดต่างๆ ภาพถ่ายของครูบาอาจารย์ นอกจากนี้นับว่ามีภาพวาดพร้อมคำบรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัดตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน วิหารใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.6 วิหารของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

(4) พระอุโบสถน้ำ

อาคารซึ่งใช้เป็นสถานที่เฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทำสังฆกรรม ซึ่งพระอุโบสถในน้ำ หรือเรียกอย่างภาษาปากว่า “โบสถ์แพ” หรือ “โบสถ์น้ำ” หมายถึงพระอุโบสถที่สร้างขึ้นในน้ำ เพื่อใช้น้ำเป็นสังฆคณาเขตแดนเพื่อทำสังฆกรรม การทำสังฆกรรมนั้น ตามพระธรรมวินัย มี 4 อย่าง คือ อุปโลกนกรรม การปริกษาหารือ, ญัตติ สวดเผด็จสงฆ์(การประชุมที่มีการสวดตั้งเรื่องที่จะประชุม) เช่นการสวดพระปาฏิโมกข์, ญัตติทุติยกรรมวาจา สวดตั้งญัตติ และสวดอนุสาวนา (ถามความเห็นที่ประชุม)เช่น การสวดกฐิน และญัตติจตุตถกรรมวาจา สวดตั้งญัตติและสวดกรรมวาจาถึงสามครั้ง เช่น การให้อุปสมบท เป็นต้น

ภาพที่ 4.7 อุโบสถน้ำ

(5) วิหารพระเจ้าศรีโฆงคำ

วิหารพระเจ้าศรีโฆงคำถูกสร้างขึ้นเมื่อ 8 มกราคม 2552 เดือน 4
ออก 13 ค่ำ ภายในมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ และด้วยหลังก็มีพระเจดีย์สีขาวหนึ่งองค์

ภาพที่ 4.8 วิหารพระเจ้าศรีโฆงคำ

(6) วัดพระธาตุจอมกิริ

พระธาตุจอมกิริสร้างเมื่อ 18 กันยายน 2542 เดือน 12 ออก 9 ค่ำ
ภายในมีเจดีย์อยู่ด้วยกัน 5 องค์ และในบริเวณเดียวกันนั้นพบรอยฝ่าพระหัตถ์ของครูบาชัยยะวงศา
พัฒนาด้วย เป็นสถานที่สร้างไว้สำหรับระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่เคยได้ร่วมกันสร้างและบูรณะสืบทอด
พระพุทธศาสนา

ภาพที่ 4.9 วัดพระธาตุจอมคีรี พุทธสถานเมืองสร้อย

(7) วัดพระธาตุหัวเวียง

ในอดีตเป็นวัดหัวเวียง แต่หลังจากสร้างเขื่อนภูมิพล ทำให้น้ำวัดจมอยู่ได้นานเป็นเวลาหลายสิบปี จนกระทั่งน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลแห้งแล้งส่งผลให้วัดต่างๆที่เคยจมอยู่ใต้น้ำได้โผล่ขึ้นมาในลักษณะของก้อนอิฐที่ผุพัง ต่อมาเมื่อน้ำอยู่ในระดับคงที่แล้วก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงมีการบูรณะเจดีย์ขึ้นมาใหม่ โดยความร่วมมือจากคณะสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนต่างๆ จนปัจจุบันนี้สร้างเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว มีเจดีย์อยู่ด้วยกัน 5 องค์ ซึ่งองค์ใหญ่อยู่ตรงกลางแล้วล้อมด้วยเจดีย์องค์เล็ก ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นครั้งคราว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.10 วัดพระธาตุหัวเวียง
(ที่มา สมพงษ์ ม่วงพรวน)
(8) รอยพระพุทธรูปบาทแก่งจ้าง

ตามตำนานได้กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปบาทแก่งจ้างว่า ครั้นพระพุทธเจ้าสร้งน้ำแล้วล้วยะ ทั้งหลายก็เอาอ่างทองคำ ไปตักเอาน้ำบ่อชิม (บก) ที่ทางแก่งจ้างมา ถวายให้พระพุทธเจ้าโดยกล่าวว่า เจ้ากูอาบน้ำแล้วขอให้ดื่มน้ำจืด อันเย็นนี้เถิด พระพุทธเจ้าก็บังเกิดพระมหากรุณาในหมู่ล้วยะทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็จันน้ำจืดอันเย็นนี้นั้นแล้ว จึงกล่าวคำทำนายให้ล้วยะทั้งหลายฟังว่าเราตถาคตดื่มน้ำจืดและเย็นนี้ต่อไปภายภาคหน้าศาสนาตถาคตมาตั้งที่นิคมนี้ จักได้ชื่อว่า "แก่งจ้าง" แล หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่นี้ล้วยะคนนั้นจึงถามว่า ประเดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าไปทางใดล้วยะเหล่านั้นก็บอกว่าไปทางทิศเหนือโน้นแล ล้วยะทั้งหลายเหล่านั้นก็เอาดอกสร้อยแล้วรีบพากันเดินตามพระพุทธเจ้าไปทันพระพุทธเจ้าคือหินอันพุทธรูปได้ประทับรอยพระบาทนั้นแล ล้วยะทั้งหลายก็เอาดอกสร้อยกราบไหว้บูชาพระพุทธเจ้ามากนักวันนั้นแล ต่อมาได้ถูกเรียกว่า "รอยพระ

พุทธบาทแก่งจ้าง” มีการบูรณะเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ สถานที่แห่งนี้สร้างขึ้นมาเพื่อระลึกนึกถึงคุณของพระพุทธตามที่ตำนานได้บันทึกไว้

ภาพที่ 4.11 รอยพระพุทธบาทแก่งจ้าง

4.1.4. งานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(1). ประวัติความเป็นมา

ประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยนี้ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ที่พระบรมธาตุ หรือเจดีย์ ซึ่งเจดีย์ ในพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นมาหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน บรรดาเจดีย์ต่างๆจึงนิยมสร้างขึ้นและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในทางพระพุทธศาสนา โดยเจดีย์ในพระพุทธศาสนาถูกแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโกถเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ส่วนเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นเพื่อจรรโลงและสืบทอดหรือเกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า หรืออัฐิธาตุของพระอรหันต์สาวกต่างๆ ซึ่งเรียกว่า ธาตุเจดีย์ เมื่อมีการสร้างเจดีย์หรือพระธาตุขึ้นไว้ในส่วนต่างๆ ของประเทศเพื่อเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน จึงเกิดมีประเพณีการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนขึ้น ซึ่งมีปราชญ์ล้านนาโบราณได้สร้างค่านิยมและกำหนดให้มีประเพณีบูชาพระธาตุประจำปีเกิดของคนเอาไว้ (ประเพณีขึ้นพระธาตูล้านนา) เรียกว่า “การบูชาธาตุ” หรือการไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดในทุกๆปีจนกลายเป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

ในรอบหนึ่งปีจะมีประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุหรือเรียกว่า ประเพณีขึ้นธาตุ จัดขึ้นในทุกปี ซึ่งในเดือน 8 (เหนือ) มีการจัดประเพณีขึ้นพระธาตุตรงกับเดือน 6 ภาคกลางหรือเดือนพฤษภาคม วันเดือน 8 เพ็ญ(เหนือ) เป็นวันที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

เป็นวันที่พระพุทธเจ้า ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน โดยชาวพุทธทั่วโลกทำพิธีรำลึกถึงพระมหา
กรุณาธิคุณของพระองค์ โดยการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และรักษาศีล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม
กันทั่วไป

(2). ประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยในอดีต

ประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยในอดีต ผู้ศึกษาตามการเข้ามาบูรณะ
ของพระบรมธาตุแก่งสร้อย เนื่องจากการบูรณะในแต่ละครั้งล้วนมีการสมโภช และสงฆ์น้ำพระบรม
ธาตุแก่งสร้อยเมื่อบูรณะเสร็จสิ้น โดยแบ่งออกเป็น 2 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 1 โดยครูบาเจ้าชัยลังกา และครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ได้
บูรณปฏิสังขรณ์ในเดือน 4 แรม 7 ค่ำ สิ้นเงิน 580 รูปี ครูบาศรีวิชัยได้จัดการฉลองงานสมโภชพระ
บรมธาตุแก่งสร้อย มีพิธียกยอดฉัตรองค์พระเจดีย์ และฉลององค์พระเจดีย์เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน¹⁷
หลังจากนั้นก็พาคณะศิษย์ของท่านออกมาเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์สร้างพื้นปูถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่พา
คณะศิษย์ล่องเรือล่องแพไปยังบ้านนาแล้วกลับขึ้นมาสร้างพระธาตุม่อนจวนอน(พระธาตุวัดดอยป่า
ตาล) อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ส่วนครูบาเจ้าวงศ์ยังเป็นสามเณรอยู่ภูบ้านเจ้าชัยลังกาที่พาไปรุดงค์ยัง
เมืองคันทัน และได้พบกับครูบาครูบาพรหมจักร ที่วัดจอมหมอก แล้วก็เอาครูบาเจ้าวงศ์ฝากเรียน
วิปัสสนากรรมฐานให้อยู่ในอุปฐากครูบาเจ้าพรหมจักร ณ ที่วัดจอมหมอกนี้ ส่วนท่านครูบาเจ้าชัย
ลังกาที่ปลื้มออกไปรุดงค์องค์เดียว วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยก็เลยขาดพระภิกษุสามเณรอยู่อุปฐาก
ดูแลนานวันเข้าจนกลายเป็นวัดร้างตั้งแต่นั้นมา

ส่วนการบูรณะครั้งที่ 2 โดยครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา วัดพระพุทธบาทห้วย
ต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ในปีพ.ศ. 2537 เป็นวันวิสาขบูชาคือ ขึ้น 14 ค่ำเดือน 8 วันที่ 16 พฤษภาคม
พระอาจารย์ปานกรได้นิมนต์ครูบาเจ้าวงศ์มาเป็นประธานสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย ท่านอาจารย์
ครูบาเจ้าวงศ์ก็ดำริว่า สงฆ์จะบูรณะกำแพงในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 ตรงกับวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.
2537 เป็นวันวิสาขบูชาพอดีท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ พร้อมคณะศิษย์ที่มาร่วมสงฆ์น้ำพระบรมธาตุลง
มารับบิณฑบาตเมื่อฉันเช้าเรียบร้อยแล้ว ก็วางหินศิลาฤกษ์ก่อสร้างกำแพงขยายออกมาจากเดิมด้าน
ละสามวาครั้ง แล้วก็มาสร้างพระวิหารในปีต่อมา สร้างศาลา สร้างโบสถ์น้ำและอีกหลายหลายอย่าง

ต่อมาในปีพ.ศ. 2541 ขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันวิสาขบูชาคือเอาเป็นประเพณี
สงฆ์น้ำพระธาตุได้นิมนต์พระภิกษุ สามเณรหลายสิบรูปและในวันรุ่งขึ้นแรมหนึ่งค่ำเดือนแปด ได้
นิมนต์ครูบาพรหมและพระครูปัญญพรหมคุณพร้อมพระภิกษุสามเณรสวดถอนวางศิลาฤกษ์บูรณะ
ก่อครอบองค์พระธาตุองค์เดิมให้ใหญ่ แล้วหุ้มด้วยแผ่นทองคำจังโกด้วยท่านอาจารย์ครูบาเจ้าวงศ์ได้
มอบหมายให้ครูบาปานกร ชัยยะเสน โน(เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยในปัจจุบัน)เขียนแบบท่าน

¹⁷ สมหมาย เปรมจิตต์, ตำนานครูบาศรีวิชัยแบบพิสดารและตำนานวัดสวนดอก, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง, 2537), หน้า 43.

บอกว่าให้เหมือนเดิมในสมัยครูบาเจ้าศรีวิชัยเมื่อสร้างองค์พระธาตุเสร็จก็จัดงานฉลองสมโภชห้าวันห้าคืนแรกทำพิธีตามส้ายตานแดน มีข้าวตอกเต็มเกวียน เตียนเล่มหมื่น โดยมีครูบาอาจารย์เจ้าองค์เป็นประธานฝ่ายวัดส่วนประธานฝ่ายสงฆ์รับมหาทานก็คือ หลวงพ่อครูบาบุญชุ่ม วัดวาอุการาม จังหวัดลำปาง พระสงฆ์อีก 50 กว่ารูป จนได้สืบทอดประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยมาถึงทุกวันนี้

ความเชื่อของประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยที่ได้ถูกสืบทอดมาตั้งแต่โบราณกาล โดยมีความเชื่อว่าเมื่อไปสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแล้วจะเกิดสิริมงคลขึ้นกับตนเองและครอบครัว¹⁸ เป็นการแสดงถึงความเคารพและขอขมาพระรัตนตรัย รวมไปถึงเป็นการทำบุญร่วมสืบทอดงานในพระพุทธศาสนา¹⁹ นอกจากนี้แล้วชาวบ้านก็ไปร่วมงานประเพณีเพราะศรัทธาครูบาวงศ์ (ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา) รวมไปถึงศรัทธาคำสอนของครูบาวงศ์ด้วย²⁰ มีการบันทึกคำสั่งครูบาเจ้าวงศ์ หรือพระครูบาชัยยะวงศาพัฒนา วัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2541 มีใจความว่า เนื่องด้วยพระธาตุพระเกษสร้อยตามที่ประวัติเดิม แต่ก่อนมีครูบาชัยยะลังกาและครูบาศรีวิชัย บอกให้ลูกศิษย์ว่าจะมาสระสงฆ์พระธาตุเจ้าหรือว่ามาทำงานและมากราบไหว้พระธาตุต้องมาไหว้พระ รัชสีล 5 สีล 8 พระภิกษุก็ต้องปลงอาบัติก่อน สามเณรก็ต้องสมศีลที่วัดโขงนกงูนี้ก่อน แล้วขึ้นไปกราบไหว้ไปสักการบูชาพระธาตุพระบาทจึงจักดี ห้ามเอาเหล้า ขึ้นปลา ไปกินในบริเวณวัดพระธาตุพระเกษสร้อยและพระบาทแก่งจ้าง และห้ามฆ่าสัตว์ทุกอย่าง พวกเทวดาและพระฤๅษีที่สักการะพระธาตุพระบาทเจ้าแห่งนี้ ไม่พอใจถ้าใครทำผิด ถ้าบ่ตายก็ป่วยใหญ่ ฉะนั้นต่อไปพสกนิกรโยมทั้งหลายขึ้นไปล่าสัตว์และกินเหล้า กินเนื้อปลา อาหารที่มีชีวิตทุกชนิด ถ้าทำไปก็เป็นบาปอันหนักนัก ต่อไปญาติโยมจะขึ้นไปทำบุญก็ให้ตั้งใจเอาบุญจริงๆ จะได้บุญมาก อย่าไปทำบุญแค้นบาปไม่ดี²¹ พระอาจารย์นิกร ชัยยะเสนโนเป็นผู้รับคำสั่งพร้อมบันทึกเพื่อเผยแพร่แก่ลูกศิษย์ต่อไป

จากคำสั่งของพระครูบาชัยยะวงศาพัฒนาทำให้การจัดงานประเพณีสงฆ์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยเกิดความเป็นระเบียบ เรียบร้อย และสงบ เพราะผู้ที่มาร่วมงานและคณะทำงานได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด สำหรับฆราวาส มีการสมาทานศีล 5 แต่งกายด้วยชุดสีขาว การทำอาหารในบริเวณวัดจะเน้นอาหารเจ หรือมังสวิรัต แต่ถ้านบพของผูมาร่วมงานก็อาจจะมีเนื้อสัตว์บ้าง แต่จะ

¹⁸ สัมภาษณ์ประเสริฐ นครจัน, ผู้ร่วมงานประเพณีสงฆ์น้ำของชุมชนบ้านก้อ, วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2559

¹⁹ สัมภาษณ์ชุมพล วงแว่น, ผู้ใหญ่บ้านบ้านก้อ, วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2559

²⁰ สัมภาษณ์ธนศักดิ์ แปง, นันทภัทร แปง, พิระสุก แก่งสร้อยไพบูรณ์, ผู้ร่วมงานประเพณีสงฆ์น้ำของชุมชนห้วยต้ม, วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2559

²¹ รัชชัย สวรรณและคณะ, เยือนอารยธรรม เมืองโบราณ ดินแดนในหุบเขา, (ลำพูน : หสม.ฉัฐพลการพิมพ์(คณะบุคคล),ม.ป.ป), หน้า 18.

ไม่นำขึ้นไปทานบนวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย นอกจากนี้แล้วบริเวณวัดก็เป็นเขตอภัยทาน ห้ามจับสัตว์ทุกชนิดด้วย

(3). ประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อยในปัจจุบัน

ประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อยเป็นความเชื่อถือกันมาแต่โบราณกาลว่าเป็นสิ่งที่ดีงามที่พึงกระทำ เพื่อความสงบสุข หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม โดยประเพณีจะประกอบไปด้วย เจ้าพิธี ผู้ร่วมพิธี กรรมวิธี และอุปกรณ์ โดยแต่ละขั้นตอนก็มีวิธีการปฏิบัติต่างกันไปตามความเชื่อ ดังนี้

(3.1). กิจกรรมและพิธีการต่างๆของงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(3.1.1) กิจกรรมของงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

- การทำผ้าแว้ง หรือ ผ้าห่มพระบรมธาตุ มีความเชื่อว่าทำถวายเป็นพุทธบูชา และฝึกสมาธิ คนที่มาช่วยทำผ้าห่มพระบรมธาตุ จะมาครั้งละ 4-5 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่มีจิตอาสา ช่วยด้วยใจ

อุปกรณ์ที่จะทำ มีลูกปัดหลายขนาด, ด้ายไนลอน, เข็ม, ผ้ามันสีทอง 1 ผืนและ ผ้าสำหรับใช้ห่มองค์พระธาตุ

ขั้นตอน การทำผ้าห่มพระบรมธาตุ(ผ้าแว้ง) เริ่มจากเตรียมกระดาดทอง นำมาตัดเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็กๆ ขนาดประมาณ 2 เซนติเมตร นำไปพันกับไม้จิ้มฟัน ทากาว ปิดให้แน่น เมื่อเตรียมผ้าเสร็จแล้ว สอดเชือก ด้านบนของผ้าเป็นหลัก ร้อยลูกปัดเป็นแนวฐานบนตามแนวของผ้าที่ใช้ หลังจากนั้นเริ่มร้อยลูกปัด ลงมาเป็นตาข่าย ตามจำนวนที่ต้องการ โดยมากจะอยู่ที่ 9 แถว เมื่อครบแล้วก็ใส่ระบายตรงชายด้านล่างของผ้า ด้วยกระดิ่งหรือดอกไม้กุหลาบก็ได้ หรือระฆังน้อยให้ดูสวยงามโดยผืนผ้าห่มพระบรมธาตุแต่ละสถานที่จะไม่เท่ากัน ในกรณีวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยใช้ความยาวผ้า 17 เมตร เพื่ออีก 1 เมตร เป็น 18 เมตรเอาไว้ให้มาซ้อนกันพอดี ผืนละประมาณ 15,000 บาท²²

- ตุง(ผ้า) วิธีการทำตุง 5 ชั้น คล้ายๆกันกับการทำผ้าแว้ง คือการนำกระดาดสีทองมาพันกับไม้ แล้วนำไปเย็บติดกับผ้าตุง ร้อยลูกปัดเป็นแนวด้านบนเหมือนกัน

²² สัมภาษณ์พอง จินาฟู, ผู้ร่วมทำผ้าแว้งของชุมชนบ้านจัดสรร , วันที่ 20 มีนาคม 2559

- ต้นผึ้ง – ต้นหมาก โดยทำขึ้นเพื่อการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือครูบาอาจารย์ที่นับถือ ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนจากกลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านจัดสรรมาร่วมจัดทำขึ้น ส่วนการทำต้นหมากนั้นจะนำผลหมากที่ผ่าซีกแล้ว มาร้อย ด้วยเชือกปอหรือด้ายผูกกับโครงไม้ไว้ ในขณะที่ต้นผึ้ง ทำเพื่อให้พระสงฆ์นำไปทำเป็นเทียน ส่วน วิธีการทำนั้น คือตั้งกะทะต้ผึ้ง น้ำมะละกอดิบในส่วนกัน มาปอกเปลือก แล้วจุ่มในขี้ผึ้งที่ละลายอยู่ ก่อนยกขึ้นมาแล้วนำไปจุ่มด้วยน้ำเย็น ก็จะได้เป็นดอกผึ้ง แล้วนำก้านมะพร้าวมาเสียบที่ดอกผึ้ง ขมวด ปลายเพื่อไม่ให้ดอกผึ้งตกลงมา แล้วนำไปปักกับโครงที่เตรียมไว้หรือหวักกล้วยก็ได้²³

ภาพที่ 4.12 ต้นผึ้ง – ต้นหมากที่จะนำไปร่วมงานสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย

- บ้องไฟดอก ทำเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในงานประเพณี สร้างน้ำพระบรมธาตุ ซึ่งบางปีจะมีการแข่งขันการทำบ้องไฟดอกด้วย โดยตัดลินจากดอกไม้จะต้อง สว่างไสว ใส ขึ้นได้สูง มีพุ่มกว้าง คว้นน้อย ผู้ที่ทำจึงต้องมีเทคนิคและความชำนาญเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ค่อนข้างอันตราย วิธีการทำของแต่ละคนก็จะคล้ายกันแต่จะมีปลีกย่อยอื่นๆ อีกที่ทำให้ไม่เหมือนกัน เช่น ใส่มะเขว่นเพื่อลดควันไฟ เป็นต้น

วิธีการทำ เตรียมจัดหาวัสดุ-อุปกรณ์ ให้พร้อม ได้แก่ กระบอไม้ไผ่ ดินไฟ(ดินปะสิ่ว) เศษเหล็กกริ่งที่ไม่ละเอียด จากนั้นบรรจุส่วนผสมลงในกระบอไม้ไผ่ตอกอัดให้แน่น แต่ก็ต้องระวังถ้าอัดแน่นไป ตอนจุดกระบอไม้มันจะแตก ถือว่าผิดสูตร ใส่ถ่าน

²³ สัมภาษณ์จรัญ เขียนน้อย, ประธานกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านจัดสรร, วันที่ 10 เมษายน 2559

มากเกินไปก็ทำให้ระเบิดได้ ในส่วนของการจุดบั้งไฟดอกนี้จะจุดหลังจากพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์เสร็จแล้ว²⁴

- ประทีปที่ทำจากกะลามะพร้าว เชื่อว่าเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ใต้น้ำ รวมไปถึงรอยพระพุทธบาทและวัดเก่าแก่ที่จมอยู่ใต้น้ำอยู่ด้วย โดยชาวบ้านจะช่วยกันทำและมาช่วยกันจุดที่วัด

วิธีการทำ หากกะลามะพร้าวที่ไม่มีรูตรงกลาง นำมาขัดล้าง พร้อมตากให้แห้ง ส่วนไส้ของประทีป นิยมทำ 2 แบบ ได้แก่ ละลายขี้ผึ้งแล้วนำไปใส่ในกะลา หรือใช้แกนข้าวโพดที่ชุบน้ำมันโซล่า เพราะติดไฟได้นาน แต่อดีตใช้น้ำมันพร้าว ปัจจุบันนี้หายากแล้วจึงปรับเปลี่ยนไปตามสมัย²⁵

- ข้วมธูปายาส หรือข้วมทิพย์ ตามความเชื่อข้วม 49 ก่อนที่นางสุชาดาถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่ตรัสรู้ มีเด็กผู้หญิงพรหมจรรย์มาช่วยกันกว่นข้วมธูปายาส จะเริ่มพิธีหลังเที่ยงคืนจนถึงประมาณตี 4 ซึ่งข้วมธูปายาสนี้ถวายให้พระพุทธเจ้าในช่วงเช้ามืดของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

ส่วนขั้นตอนในการทำนั้นเริ่มจากหาวัตถุดิบ ได้แก่ ข้วม เหนียว กะทิ น้ำตาล น้ำผึ้ง งาม เนย เกลือ ถั่วลิสงคั่ว โดยชาวบ้านช่วยกันหาวัตถุดิบมารวมกันแล้วไปกว่นข้วมที่วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ส่วนน้ำผึ้งที่ใช้ในงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยจะใช้น้ำผึ้งเดือนห้า เนื่องจากมีความเข้มข้น เนื่องจากไม่มีน้ำฝนเข้าผสมในน้ำผึ้ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

²⁴ สัมภาษณ์ทรงพล กาละ, ครูอาสาสมัคร กศน.สามเงาและรองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอสามเงา, วันที่ 10 เมษายน 2559

²⁵ สัมภาษณ์ชานชัย สำเนียง, รองประธานกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านจัดสรร, วันที่ 11 เมษายน 2559

ภาพที่ 4.13 สถานที่กวนข้าวข้าวมธุปายาส หน้าถ้ำเสือ วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย

(3.1.2) ขั้นตอนการจัดงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุ

แก่งสร้อย

ผู้ศึกษาจะแบ่งกิจกรรมและพิธีการต่างๆของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงแรกเป็นการจัดเตรียมงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย ทางวัดจะไปประชุมกับเจ้าคณะจังหวัดตาก เพื่อรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ต่อมาก็จะมากำหนดวันที่จะจัดงานประเพณี โดยจะอยู่ในช่วง 7-9 เมษายน ของทุกปี ทั้งนี้ก็ต้องดูระดับแม่น้ำปิงอีกครั้งหนึ่งเพื่อความสะดวกในการเดินทางของคณะสงฆ์ เมื่อได้วันเวลาที่จะจัดงานแล้ว ทางวัดก็จะทำใบฎีกานิมนต์แต่ละหัววัด ประมาณ 108 วัด ส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่อยู่ในจังหวัดตาก เชียงใหม่ และลำพูน โดยใบฎีกาก็ได้จัดทำขึ้นที่ลำพูน จากนั้นจึงนำออกไปแจกจ่ายต่อไป มีทั้งเดินทางไปนิมนต์ด้วยตนเอง แต่ถ้าอยู่ไกลก็อาจจะฝากญาติโยมไปให้วัดอีกทีหนึ่ง ซึ่งจะส่งก่อนวันที่ 2 ของเดือนเมษายน หรืออย่างช้าต้องรู้ข่าวการจัดงานก่อนวันงาน 1 อาทิตย์ เพื่อจะได้เตรียมตัวในส่วนต่างๆ ด้วย ในกรณีที่ทางวัดที่ถูกนิมนต์นั้นมาไม่ได้ก็จะส่งตัวแทนมา หรืออาจจะฝากต้นเงินไปแสดงมุทิตาจิตต่อครูบาด้วย เพื่อให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สามัคคี เมื่อวัดเกิดความสัมพันธ์เหนียวแน่น ความเจริญก็เกิดขึ้น สามารถช่วยกันแก้ปัญหาได้ดียิ่งขึ้น²⁶

²⁶ สัมภาษณ์พระสมภพ กิตติภักโท, พระภิกษุที่ไปร่วมงานประเพณีของวัดหินลาด, วันที่ 13 เมษายน 2559

ส่วนทางชุมชนเมื่อทราบข่าวจากวัดของตนแล้ว ก็จะเริ่มมีการเตรียมทำตุงเงิน ข้าวสารอาหารแห้งสำหรับนำไปทำอาหารที่วัด รวมถึงน้ำมันสัปปายะ ในชุมชนบ้านจัดสรรก็ได้รับหน้าที่ทำผ้าแว้ง หรือผ้าห่มพระบรมธาตุ ตุง นอกจากนี้ก็ยังมีเตรียมของสำหรับใช้ในการเดินขบวน ในขณะที่เดียวกันชุมชนที่อยู่ใกล้วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยก็ได้ไปช่วยกันเตรียมงาน จัดสถานที่ ดันครุฑทวน ทำบายศรี เตรียมที่พัก ผ้าห่มให้พร้อม และที่สำคัญคือมีแม่ครัวสำหรับทำอาหารทั้งในช่วงเตรียมงานและในวันงานด้วย วัตถุประสงค์ทางวัดจะซื้อมาจากบ้านก้อ ทำอาหารเจและมังสวิรัต ซึ่งจะทำอาหารถวายพระและเลี้ยงคนที่มาทำบุญ บางครั้งชาวบ้านก็ต้องไปช่วยวัด 1-2 อาทิตย์²⁷ เดินทางโดยเรือ ไปขึ้นที่ท่าเรืออูมวบ ถ้าในช่วงน้ำลดใช้เวลาเดินทาง 3 ชั่วโมง ในขณะที่น้ำขึ้นใช้เวลาเดินทางเพียง 1 ชั่วโมง²⁸ ชุมชนที่อยู่ไกลออกไปจะออกเดินทางก่อนวันงาน 1 วัน การเดินทางมีทั้งล่องแพ และใช้เรือหางยาว ในแต่ละปีก็จะมีคณะศรัทธาจากชุมชนโดยรอบอำเภอสยามเงาเข้าร่วมงานประเพณี บางปีก็มีคณะศรัทธาจากต่างจังหวัดด้วย ถ้าวัดไหนหรือชุมชนไหนมาถึงวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยแล้วก็นำตุงเงินมาถวายพระอาจารย์นกร ชัยยะเสน โน เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ซึ่งบางปีมีการจัดขบวนแพมาอย่างยิ่งใหญ่ ในการเดินทางจะมีแพที่สามารถรองรับผู้คนได้จำนวนมาก ภายในแพจะมีกลอง ฆ้อง กลองยาวใหญ่ ร้องรำกันไปเรื่อยๆ จนถึงวัด นอกจากนี้มีการเตรียมเสบียงอาหารสำหรับถวายพระสงฆ์ และเสบียงอาหารสำหรับเพื่อไปค้างคืนที่วัด ก่อนวันงานจะช่วยกันทำความสะอาดพระบรมธาตุ และล้างหนึ่งคืน ในคืนนั้นชาวบ้านที่มาเตรียมของที่จะใช้ทำบุญในตอนเช้า ในคืนนี้จะมีการรับศีล ฟังเทศน์ ฟังธรรม(สวดมนต์ต้น หรือพระปริตร 7 ตำนานสรรเสริญคุณพระพุทธรเจ้า, ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร) เวียนเทียน ห่มผ้าพระบรมธาตุ หรือผ้าแว้ง และสรงน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย²⁹ เสร็จพิธีกรรมในวันแรก

เมื่อถึงวันจัดงานประเพณีสรงน้ำพระบรมธาตุ ก็มีการกวาดข้าวรูปายาสกัณฑ์ตอนตี 4 โดยจะมีหญิงสาวพรหมจรรย์ ส่วนใหญ่จะเป็นเยาวชนจากหมู่บ้านหินลาดนาไฮ หลังจากนั้นจึงเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมกวาดข้าวรูปายาสได้ เมื่อได้ข้าวรูปายาสมาแล้ว ก็จะนั่งป็นเป็นก้อนๆ ให้ได้ 49 ก้อน นำข้าวถวายพระพุทธรเจ้าในช่วงเช้ามืด แล้วในส่วนที่เหลือก็นำถวายพระและประชาชนที่มาร่วมงาน จากนั้นก็มีการทำบุญในช่วงเช้า ชาวบ้านมาร่วมทำบุญ ตักบาตรพระสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์ก็จะนั่งหันหน้าเข้าหาพระบรมธาตุแก่งสร้อย แล้วพระสงฆ์จะนั่งอุ้มบาตรไว้ตามแบบประเพณีที่สืบทอดมาจากครูบาในอดีต ชาวบ้านก็จะเรียงแถวเข้ามาใส่ข้าวและขนม แต่พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะฉันอาหารเจ ดังนั้นก็จะมีแม่ครัวทำอาหารเจให้สำหรับพระที่ฉันเจ

²⁷ สัมภาษณ์โปเล บ้านหินลาด, แม่ครัวทำอาหารในงานประเพณีฯ, วันที่ 13 เมษายน 2559

²⁸ สัมภาษณ์ก้านันโกยร สัมปทา, ก้านันตำบลบ้านนา, วันที่ 13 เมษายน 2559

²⁹ สัมภาษณ์พระอาจารย์นกร ชัยยะเสน โน, เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย, วันที่ 9 เมษายน 2559

ด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย โดยใช้ไม้สักปอຍ บางปีเวลาประมาณ 9 โมงเช้า มีการทำพิธีสืบชะตาหลวง เป็นการต่ออายุ ส่งเคราะห์ให้กับประชาชนที่มาร่วมงาน เพื่อเป็นสิริมงคลและความร่มเย็นเป็นสุข ในการดำเนินงานก็จะมีมัดทรายกวัด คือนายสมบัติ วิไล ชุมชนบ้านจัดสรรนำประชาชนจากชุมชนโดยรอบอำเภอสามเงาเข้าร่วมมาทำพิธี ทั้งนี้ครูบาภิกร ชัยยศโนก็จะไปประธาน โดยจะนั่งอยู่ในไม้ค้ำ(ขาตั้งสามเหลี่ยม) มีพระสงฆ์ร่วมในการประกอบพิธีกรรมอยู่โดยรอบไม้ค้ำ ซึ่งไม้ค้ำ มีความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะคอยช่วยค้ำจุนให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ส่วนไม้ค้ำได้ทำมุม 3 มุมนั้น หมายถึงคุณของพระรัตนตรัย คุณพระพุทธ คุณพระธรรมและคุณพระสงฆ์ ภายในไม้ค้ำก็จะมีไม้งามวางอยู่ตรงโคนไม้ค้ำจำนวน 108 เล่ม หมายถึงคุณของพระรัตนตรัย 108 ประการ นอกจากนี้ก็ยังมีต้นกล้วย มะพร้าว ผลไม้ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ จากนั้นก็จะใช้ด้ายสายสิญจน์จึงเอาไว้เหนือศีรษะเต็มสถานที่ประกอบพิธี เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาในพิธีอย่างทั่วถึง ซึ่งจะทำเป็นรูปตารางสี่เหลี่ยมและปล่อยชายลงมาพอที่จะเวียนรอบศีรษะคนที่นั่งอยู่ข้างล่างได้ โดยจะมีการขับไล่สิ่งชั่วร้ายแล้วจึงสวดมนต์บทชัยปริตร (มหากุณิโก) มีการตั้งมือชัระหว่างทำพิธีกรรมด้วย แล้วต่อด้วยพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรม คณะศรัทธาก็จะเตรียมตัวเดินทางกลับบ้าน หมู่บ้านใกล้เคียงเช่น หมู่บ้านหินลาดนาไฮ ก็จะมาช่วยเก็บงาน เช่น ทำความสะอาดสถานที่ ล้างจาน ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าการจัดงานประเพณีสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยได้รับความร่วมมือจากหลายชุมชนด้วยกัน ตั้งแต่ก่อนการสร้างเขื่อนภูมิพลถึงจนปัจจุบัน อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเกี่ยวกับเรื่องการเดินทางหลังสร้างเขื่อนภูมิพลซึ่งใช้เรือหรือแพเท่านั้น แต่ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญและความร่วมมือเป็นอย่างดี ในการจัดการประเพณีฯ นั้นมีการแบ่งหน้าที่จากทางวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย ตามความเหมาะสมและทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ ชุมชนบ้านจัดสรรและชุมชนบ้านท่าปุยจะรับผิดชอบในส่วนของผ้าแว้ง ดุง การจัดขบวน ข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนชุมชนบ้านหินลาดนาไฮ อูมวาทหรือแม่แต่หมู่บ้านห้วยด้อม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน จะเข้ามาช่วยจัดเตรียมสถานที่จัดงาน เตรียมล้างจาน มีแม่ครัวมาทำอาหาร ไม้ไผ่สำหรับเป็นที่ปักดุงและต้นไทยธรรม โดยเยาวชนในหมู่บ้านได้ให้ความสำคัญและความร่วมมือเป็นอย่างดี สามารถร่วมสืบทอดงานประเพณีมาได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนชุมชนสันป่าปวยกับชุมชนโสมงชาวบ้านก็นำของใช้ อาหาร ดันเงิน เข้ามาร่วมในงานประเพณีสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย จากการร่วมมือกันนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด และชุมชนกับชุมชน ซึ่งชุมชนอาจมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ได้แก่ หมู่บ้านหินลาดนาไฮ เป็นชาวปกากะญอ ในขณะที่ชุมชนบ้านจัดสรร เป็นชาวไทย มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ในงานประเพณีสร้างน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยกลับมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นเพราะเรามีศรัทธาในครูบาชัยวงศาพัฒนา ครูบาภิกร มีความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาด้วยกัน ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าที่ได้จากการจัดงานประเพณี

เกิดความสามัคคีกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำให้สังคมตำบลบ้านนา อำเภอสามเงาเกิดความสุขความสงบ อีกทั้งยังทำให้การจัดการประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดให้ดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

ภาพที่ 4.14 ขบวนแห่ของชุมชนต่างๆ

(3.2). ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุ แก่งสร้อย

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยในปัจจุบัน ได้แก่ ชุมชนบ้านจัดสรร ตำบลสามเงา, ชุมชนท่าปูยตะวันตก ตำบลย่านรี, ชุมชนสันป่าปวย, หมู่บ้านอุมวาท หมู่บ้านหินลาด-นาไฮ และหมู่บ้านโสมง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะอธิบายชุมชนในอำเภอสามเงาโดยเริ่มจาก ตำบลสามเงา ตำบลย่านรี และตำบลบ้านนา ตามลำดับ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(3.2.1) ชุมชนบ้านจัดสรร ตำบลสามเงา

แต่เดิมก่อนการสร้างเขื่อนภูมิพล ชาวบ้านหมู่บ้านจัดสรรนี้ได้อาศัยอยู่บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ตำบลบ้านนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 กรมชลประทานเริ่มงานการก่อสร้างเขื่อนภูมิพล และในเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2503 เริ่มมีการอพยพราษฎรตำบลบ้านนา

ไปอยู่ในที่ ๆ ทางกรมชลประทานจัดสรรให้ การอพยพในครั้งนี้ทำให้ราษฎรตำบลบ้านนา โดยกลุ่มหนึ่งได้อพยพไปอยู่ได้เขื่อนที่ทางกรมชลประทานจัดสรรให้ ปัจจุบัน คือ หมู่บ้านจัดสรร

ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อของชุมชนบ้านจัดสรร ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลสามเงา อำเภอสางแก้ว จังหวัดตาก ห่างจากที่ว่าการอำเภอสางแก้ว เป็นระยะทาง 2 กม. มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับ หมู่ 4 ตำบลสามเงา อำเภอสางแก้ว ทิศใต้ ติดกับ หมู่ 2 ตำบลสามเงา อำเภอสางแก้ว ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่ 2 ตำบลสามเงา อำเภอสางแก้ว และทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำปิง โดยสภาพภูมิประเทศของชุมชน เป็นที่ราบลุ่ม ชุมชนนี้มีพื้นที่ 700 ไร่ ประกอบด้วย พื้นที่ทำการเกษตร 500 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ 300 ไร่ และสวนผลไม้(ลำไย) 200 ไร่ และเป็นที่อยู่อาศัย 200 ไร่

ในพื้นที่ มีประชากรรวม 1,527 คน 507 ครัวเรือน เป็นชาย 704 คน คิดเป็นร้อยละ 46.10 เพศหญิง 823 คน คิดเป็นร้อยละ 54.90 จำนวนประชากรเฉลี่ย 3 คน / ครัวเรือนส่วนความสัมพันธ์ในชุมชนบ้านจัดสรร ชาวบ้านมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และปฏิบัติยึดถือประเพณีอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นสังคมที่มีความอบอุ่นและมีความผูกพัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบญาติพี่น้อง การพึ่งพาและความเอื้ออาทรในชุมชน อีกทั้งมีความสามัคคีภายในชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติที่พบในชุมชน ดิน มีลักษณะเป็น ดินร่วน, ป่าไม้มี พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,800 ไร่ (ร่วมกันจัดการ 2 หมู่บ้าน หมู่ 3 และหมู่ 4 โดยพื้นที่อยู่ในหมู่ที่ 4), น้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติ 1 แห่ง คือ แม่น้ำปิง รวมถึงแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ บ่อบาดาล 5 บ่อ ประปาภูมิภาค 1 แห่ง และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ชุมชนทำการเกษตรโดยการสูบน้ำขึ้นมาจากแม่น้ำปิง นอกจากนี้ไม่พบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม (การจัดการขยะมูลฝอย/ปัญหาน้ำเสีย/มลพิษทางอากาศ)

ในด้านการคมนาคม ถนนสายหลักเข้าหมู่บ้าน คือถนนเลียบแม่น้ำปิงเป็นถนนของเทศบาล สำหรับถนนในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร ส่วนระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า,น้ำประปา มีครบทุกครัวเรือน โทรศัพท์ มีโทรศัพท์พื้นฐานใช้จำนวน 50 ครัวเรือน โทรศัพท์สาธารณะ 2 เครื่อง และ มีโทรศัพท์มือถือใช้ทุกครัวเรือน

ผู้นำชุมชนบ้านจัดสรร มีผู้ใหญ่บ้าน คือ นางสาวอรรณิกา กาละ ในด้านการประกอบอาชีพ ดังนี้ อาชีพหลัก ประชากรส่วนใหญ่ ประมาณ 400 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 80 ประกอบอาชีพรับจ้าง และมีธุรกิจค้าขาย อาชีพรับจ้างนั้นส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างประเภทรับจ้างในโรงงาน และรับจ้างทั่วไป มีครัวเรือนที่ไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้าน 250 ครัวเรือน โดยไปทำงานที่ กรุงเทพฯ ระยอง และต่างประเทศ คือ ลาว ใต้หวัน แอฟริกา ประกอบอาชีพ

เกษตรกรรม 100 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20 ซึ่งอาชีพเกษตรกรรม มีการทำสวน จำนวน 50 ครัวเรือน พื้นที่ 200 ไร่ ปลูกกล้วยการทำให้ จำนวน 50 ครัวเรือน พื้นที่ 300 ไร่ ปลูกผักปลอดสารพิษ โดยที่แรงงานภาคการเกษตร เป็นการใช้แรงงานในชุมชน และแหล่งจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ส่วนใหญ่จะมีพ่อค้ามารับซื้อในพื้นที่ รายได้ มีรายได้เฉลี่ย 40,000 บาท /คน /ปี ไม่มีครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 32,000 บาทต่อคนต่อปี³⁰

การออม / หักหนี้ ในชุมชนบ้านจัดสรร มีการออมในรูปแบบของกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน มีครัวเรือนที่มีหนี้สิน 50 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10 โดยกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และกองทุนหมู่บ้าน

การศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน 1 แห่ง คือ โรงเรียนชุมชนชลประทานรังสรรค์ นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้เรียนต่อมัธยมปีที่ 1 ทุกคนส่วนใหญ่ไปเรียนที่โรงเรียนสามเงาวิทยาคม ด้านสาธารณสุข มีโรงพยาบาลสามเงา ซึ่งห่างจากชุมชนประมาณ 5 กิโลเมตร ในชุมชนมีศูนย์เรียนรู้ชุมชน 1 แห่ง

ด้านทุนทางสังคม วัฒนธรรมขอบชุมชนบ้านจัดสรร พบว่า มีการรวมกลุ่ม ในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มวัฒนธรรมชุมชน และชาวบ้านมีส่วนร่วมตามกระบวนการประชาธิปไตย โดยได้จากการที่ประชาชนที่เข้าร่วมเวทีประชาคมในหมู่บ้าน เช่น การจัดทำแผนชุมชน หรือการเข้าร่วมคิดโครงการพัฒนาในหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 70 และในหมู่บ้านมีประชาชนไปใช้สิทธิการเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่น และไปใช้สิทธิเลือกตั้งระดับประเทศร้อยละ 70 อีกทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน คนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญ/งานประเพณี และกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ทุกครัวเรือน ไม่เปลี่ยนแปลงจากปีที่ผ่านมา ผู้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนส่วนใหญ่ มีทุกเพศทุกวัย

ด้านวัฒนธรรม มีวัดในชุมชน 1 แห่ง คือ วัดชลประทานรังสรรค์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงอีกทั้งยังเป็นวัดที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระเจ้าทันใจประดิษฐานอยู่ซึ่งมีอายุกว่าพันปี ส่วนประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ตานก๋วยสลาก งานขึ้นธาตุเดือน 8 ประเพณีบูชาแม่น้ำ ประเพณีสงกรานต์ รวมไปถึงประเพณีสงน้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านจักสาน ได้แก่ นายปัน จิวแก้ว หมอเป่า นายเจริญ พรหมเสน กับ นายรุน เชื้อสุข แพทย์แผนไทย นายเที่ยง จันดา และดนตรีพื้นเมือง นายจรัญ เขียวน้อย ซึ่งเป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านจัดสรรด้วย

³⁰ ศูนย์การศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอสามเงา, การประเมินด้านส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น ประจำปี 2556 สถานศึกษานาดกลาง, (สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอสามเงา จังหวัดตาก, 2556), หน้า 13-14.

(3.2.2) ชุมชนทำปุ๋ยตะวันตก ตำบลย่านรี

ตำบลย่านรี เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสามเงา มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านป่ายางตก หมู่ 2 บ้านป่ายางเหนือ หมู่ 3 บ้านสามเงาตก หมู่ 4 บ้านหนองโสน หมู่ 5 บ้านทำปุ๋ยตก ซึ่งสภาพภูมิประเทศของตำบลย่านรี มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาตลอดทางทิศตะวันตก และทางทิศตะวันออกติดกับแม่ปิงตลอดทั้งตำบล

เขตพื้นที่ ทิศเหนือ ติดกับ ต.สามเงา อ.สามเงา จ.ตาก ทิศใต้ ติดกับ ต.ท้องฟ้า, เกาะตะเกา อ.บ้านตาก จ.ตาก ทิศตะวันออก ติดกับ ต.วังหมัน อ.สามเงา จ.ตาก และทิศตะวันตก ติดกับ ต.บ้านนา อ.สามเงา จ.ตาก

อาชีพของชุมชนทำปุ๋ยตะวันตก ได้แก่ อาชีพหลัก ทำนา, ทำไร่อาชีพเสริม แปรรูปผลผลิต, เลี้ยงสัตว์ ผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อ คือ ก๋วยเตี๋ยวน้ำผึ่งและ น้ำข้าวกลิ้ง

ในด้านสาธารณูปโภคจำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขต อบต. 699 ครัวเรือน จำนวนบ้านที่มีโทรศัพท์ 5 หลังคาเรือน ส่วนด้านการเดินทาง โดยทางรถยนต์ ติดต่อกะฉะวัก สามารถใช้ได้ทั้งปี แต่มีปัญหาด้านรถโดยสารประจำทางระหว่างติดต่อกับอำเภอแต่สำหรับหมู่บ้านจะมีรถประจำทางทุกหมู่บ้านเข้าออกเป็นเวลาเดิน ซึ่งสามารถเดินทางตามหลวงแผ่นดินหมายเลข 1107 เป็นถนนลาดยางเชื่อมหมู่บ้านระหว่างหมู่ที่ 1,2,3,4,5 จากอำเภอบ้านตาก

นอกจากนี้ในด้านของการทำกิจกรรมในชุมชนนั้น ชุมชนบ้านทำปุ๋ยตะวันตก มักจะเดินทางไปร่วมงานหรือจัดกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนบ้านจัดสรรเนื่องจากมีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาร่วมกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีขึ้นธาตุเดือน 9 ของวัดชลประทานรังสรรค์ งานลอยกระทง เป็นต้น โดยมีเทศบาลตำบลสามเงาให้การสนับสนุนกิจกรรมต่างๆด้วย

(3.2.3) ชุมชนสันป่าปวย, หมู่บ้านอุมวาบ หมู่บ้านหินลาดนาไฮ และหมู่บ้านโสมง ตำบลบ้านนา มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตำบลบ้านนาเป็นตำบลที่เก่าแก่มาแต่โบราณ ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของลำน้ำปิง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอสามเงา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่กว้างขวาง มีสภาพเป็นภูเขาสูงเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ราบมีน้อย มีคนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ฝ้าย เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย หาของป่า ฯลฯ ซึ่งมีทั้งหมด จำนวน 12 หมู่บ้าน คือ

1. หมู่ที่ 1 บ้านไผ่ห้วยนา
2. หมู่ที่ 2 บ้านเหนือห้วย

3. หมู่ที่ 3 บ้านโค้งวัดหลวง
4. หมู่ที่ 4 บ้านท่าเตื่อ
5. หมู่ที่ 5 บ้านท่าพิมาน
6. หมู่ที่ 6 บ้านจิ้งจี้ใต้-เหนือ
7. หมู่ที่ 7 บ้านโสมง
8. หมู่ที่ 8 บ้านห้วย
9. หมู่ที่ 9 บ้านห้วยโป่ง
10. หมู่ที่ 10 บ้านอุมวาบ
11. หมู่ที่ 11 บ้านนาไฮ (หมู่บ้านชาวเขาปกาเกอญอ)
12. หมู่ที่ 12 บ้านหินลาด (หมู่บ้านชาวเขาปกาเกอญอ)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 กรมชลประทานเริ่มงานการก่อสร้างเขื่อนภูมิพล และในเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2503 เริ่มมีการอพยพราษฎรตำบลบ้านนาไปอยู่ในที่ ๆ ทางกรมชลประทานจัดสรรให้ การอพยพในครั้งนี้ทำให้ราษฎรตำบลบ้านนา แยกออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่ 1 อพยพไปอยู่ได้เขื่อนที่ทางกรมชลประทานจัดสรรให้
ปัจจุบัน คือ หมู่บ้านจัดสรร
- กลุ่มที่ 2 อพยพไปอยู่ที่บ้านต้นจั่ว จังหวัดเชียงราย
- กลุ่มที่ 3 อพยพไปอยู่ที่บ้านโป่งน้ำร้อน จังหวัดกำแพงเพชร
- กลุ่มที่ 4 ไม่ยอมอพยพออกจากพื้นที่ตำบลบ้านนา แต่อพยพหนีขึ้นไปอยู่ในที่สูง ให้พ้นจากน้ำท่วมถึง ปัจจุบันมีด้วยกันทั้งหมด 5 หมู่บ้าน คือ

1. หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ
2. หมู่ที่ 2 บ้านนาไฮ (หมู่บ้านชาวเขาปกาเกอญอ)
3. หมู่ที่ 3 บ้านหินลาด (หมู่บ้านชาวเขาปกาเกอญอ)
4. หมู่ที่ 4 บ้านโสมง
5. หมู่ที่ 5 บ้านสันป่าปวย

ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน มีความลาดชัน 0 – มากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 255 – 1,897 เมตร มีแม่น้ำสายหลักไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำปิง และแม่น้ำแม่ตื่น มีอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลเป็นแหล่งเก็บน้ำที่สำคัญของประเทศ เส้นทางคมนาคมเข้าสู่เขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาใช้เรือเป็นพาหนะ

ในการเดินทางเพียงทางเดียว ส่วนการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านสามารถใช้รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ และเรือ โดยหมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ ประกอบด้วย กลุ่มบ้านอุมวาบ กลุ่มบ้านน้ำซับ กลุ่มบ้านอุมฮวม ผู้นำหมู่บ้าน นายอำพล เรือนแก้ว ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน, หมู่ที่ 2 บ้านนาไฮ ผู้นำหมู่บ้าน นายโกยเล สัมปทา ตำแหน่ง กำนันตำบลบ้านนา, หมู่ที่ 3 บ้านหินลาด ผู้นำหมู่บ้าน นายพจน์ศักดิ์ ภูผาเวียง ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน, หมู่ที่ 4 บ้านโสมง ประกอบด้วย กลุ่มบ้านวังคำ กลุ่มบ้านผาลาด ผู้นำหมู่บ้าน นายชาติรี สิงห์เหลือ ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ที่ 5 บ้านสันป่าเป๋ย ประกอบด้วย กลุ่มบ้านสันป่าเป๋ย กลุ่มบ้านดงเสถียม กลุ่มบ้านห้วยริน กลุ่มบ้านท่าเรือ มีผู้นำหมู่บ้าน นายสายัญ กาละ ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน³¹

จำนวนประชากร (แยกชาย – หญิง และครัวเรือน) ประชากรทั้งสิ้น 2,095 คน แบ่งเป็นชาย 1,074 คน และหญิง 1,021 คน มีครัวเรือน ทั้งหมด 846 ครัวเรือน

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนประชากรในตำบลบ้านนา
(ที่มา สำนักทะเบียนราษฎร์อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ณ เดือน กันยายน 2558)

หมู่ ที่	บ้าน	จำนวน ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
1	อุมวาบ	155	178	150	328
2	นาไฮ	78	110	112	222
3	หินลาด	151	204	215	419
4	โสมง	184	244	228	472
5	สันป่าเป๋ย	278	338	316	654
รวม		846	1,074	1,021	2,095

สภาพทางเศรษฐกิจประชาชนส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านนา ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น เลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงโค เลี้ยงกระบือ จำนวนสัตว์เลี้ยงในเขตพื้นที่

³¹ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, ประวัติความเป็นมาขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, 2559), หน้า 2-3.

โดยประมาณ โค จำนวน 13,000 ตัว, ไก่ จำนวน 3,900 ตัว, กระบือ จำนวน 270 ตัว และสุกร จำนวน 240 ตัว บางส่วนก็ทำ อาชีพประมง และอาชีพทำนา จำนวนพื้นที่ทำนาในเขตพื้นที่ โดยประมาณ จำนวน 549 ไร่

ในด้านการศึกษา มี โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 3 แห่ง ได้แก่โรงเรียน บ้านอุมวาบ หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ, โรงเรียนบ้านโสมง หมู่ที่ 4 บ้านโสมง และโรงเรียนบ้านสัน ป่าปวย หมู่ที่ 5 บ้านสันป่าปวย โรงเรียนขยายโอกาสการศึกษา จำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนหินลาด- นนาไฮ วิทยาคม หมู่ที่ 3 บ้านหินลาด นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนเคลื่อนที่ จำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนเคลื่อนที่ที่บ้านอุมวาบสาขาบ้านอุมอวม หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ (กลุ่มบ้านอุมอวม) ในส่วนอื่น ๆ (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก) จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านอุมอวม หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ (กลุ่มบ้านอุมอวม) และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหินลาด หมู่ที่ 3 บ้านหินลาด

สถาบันและองค์กรทางศาสนา มีโบสถ์คริสต์ จำนวน 1 แห่ง คือ คริสตจักรบ้านหินลาด และมีสำนักสงฆ์ จำนวน 11 แห่ง ได้แก่

1. สำนักสงฆ์บ้านอุมวาบ
2. วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย
3. สำนักสงฆ์บ้านอุมอวม
4. สำนักสงฆ์บ้านนาไฮ
5. สำนักสงฆ์บ้านหินลาด
6. สำนักสงฆ์ห้วยวังคำ
7. สำนักสงฆ์ 5 ชันวา (บ้านผาลาด)
8. สำนักสงฆ์บ้านสันป่าปวย
9. พระพุทธอุทยานเขาหนาม
10. สำนักสงฆ์บ้านห้วยริน
11. สำนักสงฆ์บ้านดงเสถียม

ด้านสาธารณสุข โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล / สถานบริการ สาธารณสุขชุมชน (สช.) มีทั้งหมด จำนวน 4 แห่ง

1. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านอุมวาบ หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ
2. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านโสมง หมู่ที่ 4 บ้านโสมง

3. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านสันป่าปวย หมู่ที่ 5 บ้านสัน
ป่าปวย

4. สถานบริการสาธารณสุขสุขุมชนบ้านหินลาด (สสช.) หมู่ที่ 3 บ้าน
หินลาด

ด้านการติดต่อสื่อสารการโทรคมนาคม มีโทรศัพท์ทางไกลผ่านดาวเทียม
ทั้ง 5 หมู่บ้าน อีกทั้งทุกหมู่บ้านในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนามีระบบผลิต
กระแสไฟฟ้าด้วยเซลล์แสงอาทิตย์ (Solar Home System) และเครื่องปั่นไฟฟ้า ปัจจุบันประชาชน
เกือบทุกครัวเรือนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนามีระบบผลิตกระแสไฟฟ้าด้วยเซลล์
แสงอาทิตย์ (Solar Home System) ใช้ภายในครัวเรือน

มีทรัพยากรน้ำ ดังนี้ แหล่งน้ำธรรมชาติ พื้นที่ตำบลบ้านนามีแหล่งน้ำ
ธรรมชาติเป็นคลองธรรมชาติ/ลำห้วยไหลผ่านหลายสาย ที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำปิง น้ำแม่ต้น ห้วยบง
ห้วยอุมฮวม ห้วยอุมหลวง ห้วยอมรุ อ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล เป็นต้น ซึ่งบางแห่งมีสภาพดินเงินและมี
น้ำไม่ตลอดทั้งปี ประชากร/เกษตรกรในตำบลใช้น้ำจากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อประโยชน์ทางการเกษตร
นอกจากนี้ก็มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ ฝาย 5 แห่ง สระเก็บน้ำ 1 แห่ง บ่อน้ำตื้น 9 แห่ง ประกุกา 7
แห่ง เป็นต้น ประชากร/เกษตรกรในตำบลใช้น้ำจากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่ออุปโภค บริโภค และเพื่อ
ประโยชน์ทางการเกษตร

ทรัพยากรป่าไม้ของตำบลบ้านนามีอยู่ด้วยกัน 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลบ้านนามีอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าฝ่ง
ซ้ายแม่น้ำ มีเนื้อที่ประมาณ 726,152 ไร่ แบ่งออกเป็น 2 เขต ได้แก่ เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (โซน C) เป็น
พื้นที่ป่าคงสภาพไว้ไม่ให้มีการบุกรุกแลพใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีเนื้อที่ประมาณ
725,905 ไร่ และเขตพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ (โซน E) เป็นพื้นที่ที่มีมติคณะรัฐมนตรีเรื่องการจำแนกเขตการ
ใช้ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติให้เป็นพื้นที่เป็นป่าเศรษฐกิจ มีเนื้อที่ประมาณ
247 ไร่

ส่วนที่ 2 เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ตำบลบ้านนามีอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ
แม่ปิง ซึ่งเดิมเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้เป็นอุทยาน
แห่งชาติแม่ปิง พ.ศ.2524

และส่วนสุดท้ายเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตำบลบ้านนาอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อยและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ตื่น ซึ่งเดิมเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และตามมติคณะรัฐมนตรีได้มีการจำแนกเขตการใช้ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติให้เป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (โซน C) มีเนื้อที่ประมาณ 1,067,023 ไร่ ปัจจุบันพื้นที่นี้ได้รับการประกาศเป็นทางการในราชกิจจานุเบกษาให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี พ.ศ.2526 และ พ.ศ.2536 กำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยตลอดภัย ห้ามมิให้มีการล่าสัตว์ทุกชนิด รวมถึงห้ามมิให้มีการบุกรุกและยึดครองที่ดินโดยเด็ดขาด³²

กลุ่มที่มวชนจัดตั้งขึ้นมา มีอยู่ด้วยกัน 3 กลุ่ม คือ ลูกเสือชาวบ้าน รุ่น 18 จำนวน 14 คน, ลูกเสือชาวบ้าน รุ่น 19 จำนวน 6 คน และอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน จำนวน 44 คน นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดงานประเพณีสำคัญๆในท้องถิ่น

ด้านประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญๆ ได้แก่ งานประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้า วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย งานประเพณีสงกรานต์ และงานประเพณีลอยกระทง ตลอดจนประเพณีต่างๆที่เกี่ยวกับครุบาวงศ์ เช่น งานเปลี่ยนผ้าครุบา ชาวบ้านก็จะเดินทางไปร่วมงานกัน³³ แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังนี้ วัดพระบรมธาตุแก่งสร้อย หมู่ที่ 1 บ้านอุมวาบ, ถ้ำโยคี หมู่ที่ 4 บ้านโสมง, พระพุทธรูทยานเขาหนาม หมู่ที่ 5 บ้านสันป่าปวย, เกาะคอยลาน (เกาะวาเลนไทน์) หมู่ที่ 5 บ้านสันป่าปวย, เขาคันเบ็ด หมู่ที่ 4 บ้านโสมง และล่องแพอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล (จากอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ถึง อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่)

จากชุมชนทั้งหมดที่ได้กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่า องค์การชุมชนและกลุ่มเกษตรกรในแต่ละชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ เมื่อดูจากอาชีพของคนในชุมชน พบว่าชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ มีการสร้างศักยภาพของชุมชนในการสร้างเศรษฐกิจให้แข็งแรง ธุรกิจต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนถูกส่งออกไปต่างอำเภอ เช่น ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับปลาของบ้านสันป่าปวย เป็นต้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในการจัดกิจกรรมหรืองานประเพณีต่างๆ นับว่า

³² องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, ประวัติความเป็นมาขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนา, 2559), หน้า 6-7.

³³ สัมภาษณ์ทนาย ภูผาเวียง, สารานุกรมสุขหินลาด-นาไฮ, 11 เมษายน 2559

เป็นการจัดการองค์ความรู้ ภูมิปัญญา รวมถึงการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ภายในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดี มีการการเกื้อกูลกัน มีความสามัคคีและ เอื้ออาทรต่อกัน ในชุมชน และสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน

4.2. วิเคราะห์คุณค่าความสำคัญและปัญหาของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุ แก่งสร้อย

(1). คุณค่าความสำคัญของงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(1.1) คุณค่าทางศาสนาและความเชื่อ

ประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย จัดขึ้นในวันวิสาขบูชา นับว่าเป็นวันสำคัญที่สุดทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากล้วนมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการถือกำเนิดของพระพุทธศาสนา คือ เป็นวันที่พระศาสดา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงให้ความสำคัญกับวันวิสาขบูชา เพื่อแสดงความเคารพ สรรเสริญคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมไปถึงการขอขมาพระบรมธาตุที่ได้รับการทำล่วงเกินระหว่างการบูรณะ อีกทั้งมีการปฏิบัติตนตามคำสอนของพระศาสดา ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปในการดำเนินชีวิตและสังคม

ในงานประเพณีสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อยมีการเทศน์ธรรมะ ความเชื่อ ซึ่งถือว่าการเผยแพร่คำสอนของพระศาสดา พระสงฆ์ที่เดินทางมาร่วมงานก็มีหลากหลายวัด หลายจังหวัด มีการสร้างปฏิสัมพันธ์ ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่พระสงฆ์ กลายเป็นเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาที่เข้มแข็ง และเหนียวแน่น การติดต่อประสานงานสะดวกรวดเร็วขึ้น

(1.2) คุณค่าทางด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

จากการที่ชุมชนต่างๆ ได้ไปร่วมกันจัดงานสงกรานต์พระบรมธาตุแก่งสร้อย ทำให้สังคมมีความปกติสุข ไม่เบียดเบียนสัตว์ อีกทั้งยังส่งเสริมให้ผู้คนมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ ความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ มีความอดทนและความสามัคคีเป็นปึกแผ่น

(1.3) คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และชุมชนกับวัด

การจัดงานประเพณีฯ มีการเตรียมงานเป็นเวลาหลายวัน จะต้องอาศัยความร่วมมือ การช่วยเหลือในด้านต่างๆจากชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และกำลังทรัพย์จากคนในชุมชน เมื่อหลายๆชุมชนมาร่วมตัวกันช่วยงานก็เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เกิดการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้และเป็นการสร้างเครือข่ายทางพุทธศาสนาของชุมชนอีกด้วย ส่งผลให้
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และชุมชนกับวัดได้ขับเคลื่อนไปพร้อมๆกันอย่างเหนียวแน่น

(1.4) คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์

ประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุยังมีส่วนในการเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของวัดแก่งสร้อย และประวัติศาสตร์ของเมืองสร้อยในอดีต ซึ่งรวมไปถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม
ของผู้คนในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตเป็นศูนย์รวมจิตใจของบรรพบุรุษ ทำให้ชนรุ่นหลังได้มี
จิตสำนึกในรากเหง้าของตนเอง พร้อมร่วมสืบสานประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดคุณธรรม หรือการ
รักษาธรรมชาติด

(1.5) คุณค่าทางด้านประเพณี

ในการที่ชาวบ้านในชุมชนต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในงานประเพณีๆ
ซึ่งอาจจะเกิดปัญหาขึ้นระหว่างการทำงาน แล้วมาช่วยกันหาสาเหตุสาเหตุของปัญหา จากนั้นการมี
ส่วนร่วมวางแผนดำเนินการในการลงทุนและปฏิบัติงาน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการติดตามและ
ประเมินผลมีการแก้ไขอย่างถูกต้องและเหมาะสม สามารถพัฒนาให้ดีขึ้นในทุกๆปี ส่งผลให้ประเพณี
สงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อยของวัดพระบรมธาตุแก่งสร้อยมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้ดำรงคงอยู่
สืบไป

(1.6) คุณค่าทางเศรษฐกิจ

ทำให้มีนักท่องเที่ยวและผู้แสวงบุญทั้งในจังหวัดตากและบริเวณ
ใกล้เคียงเข้ามาใช้บริการเรือแพ เกิดการสร้างรายได้ ให้ร้านค้าที่ขายของอยู่บริเวณดังกล่าว และเกิด
เป็นธุรกิจในระยะยาว

จะเห็นได้ว่าประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อยมีคุณค่าอยู่
ด้วยกันหลายด้าน โดยอาจกล่าวได้ว่าประเพณีมีคุณค่าในด้านจิตใจของบุคคลที่เป็นพุทธศาสนิกชน
และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนและธุรกิจที่เกี่ยวข้องด้วย

(2). ปัญหาของงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแก่งสร้อย

(2.1) ปัญหาการขาดแคลนผู้สืบทอด

ปัจจุบันคนรุ่นหลังเริ่มไม่ทราบถึงเรื่องราวเกี่ยวประวัติความเป็นมา
ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่สำคัญในอดีต ซึ่งรวมไปถึงการให้ความสำคัญ และคุณค่าของพระบรมธาตุ
แก่งสร้อยที่ในอดีตเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญของบรรพบุรุษ ทำให้ประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมา
อาจจะเกิดการขาดความต่อเนื่องในการสืบทอดแล้วเกิดสูญหายไปในอนาคต

(2.2) ปัญหาเรื่องการเดินทางและสภาพอากาศ

การเดินทางไปยังวัดพระบรมธาตุแห่งสร้อยก่อนข้างลำบากจากสภาพอากาศ ในขณะที่งานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยก็ยังคงจัดขึ้นทุกปี ทางวัดพระบรมธาตุแห่งสร้อยจึงมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของช่วงเวลาในการจัดงานจากเดือนพฤษภาคม เป็นเดือนเมษายน เนื่องจากเดือนพฤษภาคมเป็นช่วงหน้าฝน ทำให้มีพายุ หรือฝน ซึ่งทำให้เดินทางไม่สะดวก และอาจเกิดอันตรายกับเรือขนาดเล็กได้ ดังนั้นการจัดงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยจะอยู่ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี

(2.3) ปัญหาเรื่องรูปแบบของงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อย

สืบเนื่องมาจากปัญหาเรื่องการเดินทางและสภาพอากาศ ส่งผลให้รูปแบบของงานประเพณีฯ อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม เช่น ในอดีตประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยจัดในช่วงเดือนพฤษภาคม และจัดงานตรงกับวันวิสาขบูชา แต่ด้วยสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยเนื่องจากเป็นฤดูฝน มีลมพายุรุนแรง ปัจจุบันจึงได้มาจัดในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี นอกจากนี้แล้วขั้นตอนบางอย่างของพิธีกรรมก็เปลี่ยนไป เช่น การสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยจะสงฆ์พระบรมธาตุในช่วงเช้า แต่ปัจจุบันได้จัดขั้นตอนการสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยในช่วงกลางคืนหลังจากห่มผ้าบรมธาตุและทำพิธีกรรมทางศาสนาแล้วเสร็จ เนื่องจากหลีกเลี่ยงจากสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าว

(2.4) ประชาชนเข้าร่วมงานประเพณี สงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยมีจำนวนลดลงจากในอดีต

การจัดงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยในอดีตนั้น จะมีประชาชนจากชุมชนต่างๆเดินทางมาร่วมงานในปริมาณมาก แต่ปัจจุบันการเข้ามามีส่วนร่วมในงานของประชาชนลดลง เนื่องจากประชาชนในชุมชนให้ความสนใจในประเพณีนี้น้อยลง ทำให้มีผู้เข้าร่วมงานประเพณีสงฆ์ฯ ลดลงจากอดีต

(2.5) การสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในท้องถิ่นลดลง

ในอดีตการจัดงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุแห่งสร้อยจะมีบุคคล หน่วยงาน องค์กรในพื้นที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ แต่ปัจจุบันการสนับสนุนลดลง

เนื่องจากประชาชนในชุมชน หน่วยงาน องค์กรในพื้นที่ให้ความสนใจในประเพณีฯ นี้มีจำนวนน้อยลง ทำให้กิจกรรมรื่นเริงภายในงานลดจำนวนลงไปด้วย เนื่องจากไม่มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ

ดังนั้นการที่จะจัดงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอนุรักษ์รักษาค่านิยมและสืบทอดประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อยดังกล่าวให้ดำรงคงอยู่ในสังคมต่อไป ผู้ศึกษาจึงได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีสงกรานต์น้ำพระบรมธาตุแก่งสร้อย อำเภอสามเงา จังหวัดตากไว้ในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved